

Ivan Cankar

certice iz moje mladosti

MLADI
DANI

JEDANAESTA ŠKOLA IVANA CANKARA

Oko Cankarovog sjećanja dopire daleko, čak do treće godine života. Sjećanje na Vrhniku, gradić u blizini Ljubljane i klanac siromaha - kako je često nazivao svoju ulicu. Čitav taj kraj pored druma, koji vodi iz Vrhnike u Ljubljanu, posut je cvijećem njegovih uspomena. Na staru kuću, rano djetinjstvo, prelijepu mladost izatkanu od svijetlih snova. Zavjetno mjesto njegovih samotnih dječaćkih sanjarija.

Cankar je ponio živo sjećanje iz najranijeg djetinjstva - iz vremena prije nego što je u požaru iščezao njegov rodni dom. U plamenu koji je progutao toplo ognjište urezana su i njegova sjećanja. Na zgarištu izgorjele drvene kuće podignuta je kasnije kamena prizemljuša. I ona oronula od duge starosti i vremena. Obična kamena građevina, malo neobična oblika. Uzanih soba, predvorja i kuhinje. Nekada punih smijeha i dječjeg plača, a sad hladnih, počađavjelih zidova, oskudna namještaja. Sve je u njima mrtvo i nekako svečano - netaknuto, kao da ih je maloprije napustio posljednji njihov stanar. Naročito soba u kojoj je krojač Jože, Ivanov otac, šio Vrhničanima odijela prije nego što se bio otisnuo u svijet, ostavivši Cankarovo majci brigu o Ivanovoj braći i sestrama. Čini se kao da je Miha upravo maločas otišao iz nje. Uvrnuo petrolejsku lampu na zidu, odložio tvrde, grube krojačke makaze i otišao u gradić da tugu svog siromaštva ugasi u nekoj od vrhničkih krčmi. I dugmad su tu. Stari, iskrivljeni krojački sto, drveni metar, na zidu već sasvim dotrajalo ogledalo, u uglu krevet prekriven običnom bijelom zastirkom. Samo je u Cankarovoj sobi, nekad punoj slatkih bajki, više života. U njoj je sve vezano za ličnost pisca: list iz Cankarove bilježnice, rukopis romana *"Na klanacu"*, Cankarovi crteži imućnih Vrhničana, svjedočanstvo o položenoj maturi, dokument o pohadanju lehničke škole u Beču, prva izdanja knjiga i pismo majci: "Ljubljena, mati. Danas je vaš imendan. Znam kako mislite na mene..." I pismo sestri Neži, pisma prijateljima, pjesnicima Dragotinu Ketteu, Josipu Murnu Aleksandrovu. Sa zidova - sa crteža koje je Ivan izradio - gledaju odavno ugašene oči njegove majke. Patničko, brižno, ali puno dobrote i ljubavi lice majke, kojoj je sin u svom književnom djelu podigao takav spomenik kakav ima rijetko koja majka. Iz požutjelih, prašnjavih listova u staklenim vitrinama izbija dah dalekog vremena, ali i nečeg prisnog, intimnog. Nečeg što posjetioca vezuje za pisca, njegovu sudbinu i objašnjava mu svijet njegovih romana, drama i pripovjedaka. Rasvjetljava porijeklo one neprekidne čežnje za suncem i "jasnim nebom", olakšava razumijevanje njegovih knjiga, naročito onih sumorne sadržine, kao i malih junaka iz pripovjedaka koji samo u snovima mogu da dočaraju svoje raskošne svjetove. Svoju mladost punu sreće i radosti, sjajnog sunca i neobuzdanog smijeha. Bezbrižne godine dječaćštva. Ali, život je prerano raspršio njihove dječaćke snove. U njihova mlada srca uselio brigu i strah. Otuda zabrinuta začuđena i uplašena lica njegovih malih junaka. Postaje jasnije što je pisac siromaštvo i ubogost svog doma, gorčinu i tugu njegovih žitelja, pretočio u sadržaje svojih pripovjedaka. Tu je izvor one često isticane ljubavi prema nemoćnim i nevoljnim, gladnim i bijednim. I težnja da ih iz ovih polumračnih odaja, gdje ih je prvi put "ugledao", izvede na sunčevu svjetlost za kojom je njegova duša

toliko žudjela.

Ali, najsunčaniji trenuci Cankarovog djetinjstva nisu protekli u ovom domu - danas Muzeju - spomen-kući. Dom njegovih snova, najomiljenije boravište bila je jedanaesta škola - kako je nazvao predio ispred mosta na Ljubljani, nedaleko od klanca i ceste koja presijeca Vrhniku. U tom predjelu, ispod sanjivih vrba na obali, u Cankarovom djetinjstvu vrio je bujan život vrhničke djece. Naročito za vrelih ljetnih dana kad bi pritoke presahle i Ljubljana gotovo presušila. Ukazao bi se tada bijeli pješčani sprud sav spržen od sunca i obala načičkana gologlavom i golorukom djecom sa čakširama zavrnutim do bedara koja su se radosno pračkala u plićacima. I sunce je tada učestvovalo u njihovom veselju. Zanesen ljepotom prirode, Cankar je opisao te trenutke kao čudesne i najljepše u svom životu: "Kakva sve predivna čuda krije taj goli, osušeni sprud! Očima koje ih traže, srcu koje vjeruje u njih, iskaču čuda na svakom pogledu, na svakom koraku... Najveće čudo bile su ribice, koje su se skrivale pod mokrim kamenjem koje su nježno zapljuskivali talasi..." I tako se do jesenjih dana dok Močilnik sa tamnim Retvojem i zelenom Ljubijom ne naraste i s okolnih brda ne donese vode i Ljubljana nabuja, prekrije sprud i preplavi jedanaestu školu.

Na zelenim talasima Ljubljane, ispod vrbaka, ostali su dječaćki Cankarovi snovi, a jedanaesta škola urezala se u sjećanje za čitav život. To je bila "kolijevka života" i saznanja koju je često prizivao u sjećanje u kojoj se uvijek vraćao kad je htio da odagna mutne oblake kojima je bio pokriven njegov život i napoji se izvorima najranije mladosti.

Posebna radost njegova života bila je majka. Nema doživljaja iz djetinjstva u kome ona nije prisutna ma u kom vidu. Lik majke je vazda nosio u svom srcu. Njeno izbrazdano, blijedo, upalo lice, stisnuto od tuge i siromaštva. Za ličnost majke vezani su sadržaji gotovo svih pripovjedaka ove zbirke. U njima je otkriven svijet dječastva, kako ga je doživio pisac veoma osjećajne prirode i istančana smisla za slikovito pripovijedanje. I prenesen nadasve topao, osjećajan i prisan doživljaj majke koja je uvijek zračila vedrinom i napajala ljubavlju sjetnog, često melanholičnog sina. Ljubavlju koje je bio željan a koje u životu nije imao.

Sa čuđenjem i strahom posmatrao je kako se postepeno osipa njegov dom. Otac Jože se nikako nije vraćao. Pričalo se da živi negdje u Sremu. Tamo je poslije izvjesnog vremena i umro. Jedno za drugim napuštali su, roditeljsku kuću, Cankarova braća i sestre. Trbuhom za kruhom po bijelom svijetu. O svakom od njih Cankar će ostaviti sjećanje opisat će ih i naslikati u svojim brojnim knjigama, ali pod drugim imenima. Samo je o majci pisao direktno i uvijek s osjećanjem beskrajne ljubavi. Isto tako toplu ljubav zadržao je do kraja života prema nemoćnim i nevoljnim. Saosjećao je s nepreglednom povorkom ljudi bez kruha i s bolom posmatrao kako se gase snovi njegove mladosti.

U ovoj zbirci pripovjedaka nalaze se crtice iz najranijeg Cankarovog života i sjećanja na sunčano doba djetinjstva i prve dane mladosti. U njima je iznio svu svoju

ljubav i toplu, zanosnu čežnju za domom i Vrhnikom. S dubokom istinitošću i ljepotom opisao je naivne dječije igre i oživio lica iz života kojim je i sam živio.

Izatkano iz snova i mašte, djetinjstvo malih Cankarovih junaka puno je ljubavi i sunca na kome se griju i dočaravaju svoje naivne svjetove. Zaklanjaju se od svijeta u tople kutke svojih dječijih snova. A iz snova bude se kao već odrasli, zreli mali ljudi.

Sumor i tuga koja je protkana u ovim pričama je svojevrstan bol što njihovo djetinjstvo nije bilo vedrije i radosnije. Dječaci i djevojčice Cankarovih priča postaju tako mali heroji života koji ih melje poput žrvnja, a sunce i svjetlost koje stalno prizivaju zrače vjeru i nadu u život koji je vječan i neuništiv.

Muris IDRIZOVIĆ

IZ MOGA ŽIVOTA

1. Najraniji doživljaj

Svačija mladost puna je sreće i radosti, sjajnog sunca i neobuzdanog smijeha. Svačija mladost. Ako u kasnijim godinama, u gorkim časovima, čovjek pogleda na nju tuđim očima, ona mu se možda čini nevesela, čini se kao kalež¹ pun nepravednog trpljenja i preranog saznanja. Ali teško je tako gledati na nju. Odjednom se razmakne i u ništavilo raspline magleni zastor, i nasmije se mlado sunce, puno svake ljubaznosti i svake hvale vrijedno. Uspomena je slatka kao pjesma; prsa nadima uzdah, oči i usta prekriva Božiji osmijeh.

Oko mojeg sjećanja dopire daleko, čak do treće godine moje. Izgorjela nam je kuća, i mi smo potpuno osiromašili. Mi, djeca, koliko god nas je bilo, igrali smo se na vrhu kod Sv. Trojice. Bilo je predveče, sunce je sjalo milo i toplo, kao sam Božiji blagoslov. Dolje, u dolini bila je Vrhnika², već sva u sjenci, i samo su se ljeskali na suncu još gornji prozori gospodskih kuća. "Isuse!" kriknula je sestra, zgrabila me je za ruku i stala trčati; a ja, slab još u nogama, batrgao sam se za njom i preturio nizbrdo po kamenju i po klizavoj travi. Silan dim zastro je nebo sve tamno do Ljubljanskog vrha, do svete Ane i do Tužne gore; kroz njega je lizao sjajan plameni jezik, uzan a visok. "Isuse", "Isuse!" vikala je sestra... Tu, u tom divnom plamenu zatvoreno je moje sjećanje; nema ga više... Odjednom mi se ukaže mati, sasvim sitna, ali sasvim sitna, ne toliko preplašena koliko začuđena; stoji ona tako na cesti i stiska pod pazuhom stari zidni sat koji već odavno nije radio i nije izbijao... Uspomena zašuti, pa se pojavi u sobi tetke Mice. Soba je bila divno bijela, pa i tetka Mica je bila sva bijela, a na bijelom prostrtom stolu stajala je činija, puna bijelih mirisnih kolača... Iz polja je sijalo tamnocrveno, kao večernji suton... To je bio najljepši dan moga života...

Sjećam se stare kuće, rane mladosti, one prelijepa mladosti, izatkane sve svijetlim snovima; i odmah se sjetim peći. Ona mi je bila kao visoka i prostrana ravnica, bila je zavjetno mjesto mojih samotnih dječaćkih snova. Sjedio sam tamo i žvakao palac desne ruke gotovo cijeli dan. Kosa mi je bila vrlo duga, pa mi je mati načinila perčin, koji me je udario po potiljku. Palac mi je najzad povezala velikom i debelom krpom, koja je bila prljava. Više ga nisam mogao žvakati pa sam plakao. Kroz suze sam vidio prostranu sobu, vidio sam majku i oca, braću i sestre, vidio sam prozore silno velike, i daleko iza prozora, s onu stranu puta, privlačne mesareve trupce. Tamo se zaustavljao taj široki svijet.

Mesar je imao pred kućom visoku hrpu napola otesanih trupaca. To su bili slavni mesarovi trupci, naša radost i naša čežnja. Puzali smo se po njima, lovili se, prevrtali se i padali; sunce se samo smijalo našem veselju. Još ni danas mi nije jasno zašto su

---

1 Kalež - čaša, putir

2 Vrhnika - varošica jugozapadno od Ljubljane.

nas neprestano s tolikom brigom tjerali s tih lijepih trupaca. "Janez³ je opet na mesarovim trupcima!" Pa razumije se; a zašto da i ne budem? Ima stvari na zemlji koje ljudska pamet neće nikada moći shvatiti. Činilo mi se da su nam stariji zavidni na tim trupcima, zato što su nezgrapni i predebeli da bi se mogli puzati na njih. Vjerovatno da sam imao pravo.

Dokora mi se horizont proširio od mesarovih trupaca do jedanaeste škole⁴ pod mostom; za dobrih sto koraka. Za vrućih ljetnih dana, kad bi Močilnik⁵ presahnuo, kada je tamno Retvoje⁶ skoro prazno i kada mila zelena Ljubija⁷ sanja duboko pod vrbama svoje tihe snove, opadne Ljubljanka za čitav sežanj, a ohola Vrničanka je još samo potok. Sav lijevi dio korita riječnog bude bijeli sprud, sav ispržen od sunca. Tada počinje jedanaesta škola pod mostom, a prestat će čak tamo za prvih jesenjih kiša. Mnogo šta sam učio u svom životu, ali tako bogate i korisne nauke kakvu je daje svojim učenicima jedanaesta škola pod mostom, nisam zadobio nigdje i nikada. Kakva sve predivna čuda krije taj goli, osušeni sprud! Očima koje ih traže, srcu koje vjeruje u njih, iskaču čuda na svakom pogledu, na svakom koraku. Polomljen, stari točak, obruč od točka, poderana šerpa, razbijeni lonci, viljuške s jednim i po šiljkom, nožić bez drške - sam Bog sveti neka zna otkud se sve to nakupilo u Ljubljanci! Ali svaka stvar posebice bila je predivno čudo, te je imala svoj veliki značaj. Šimčev Lojze imao je sreće pa je našao novčarku; doduše, u njoj nije bilo ništa, ali je to ipak bila novčarka. Najveće čudo bile su ribice, koje su se skrivale pod mokrim kamenjem, koje su nježno zapljuskivali talasi. Lovili smo ih viljuškama, ekserima ili golim rukama te ih pekli na žeravici, sve tamo u školi, koja je bila sakrivena od glupih očiju. Događalo se ponekad da je glava bila ispečena, a repić još mokar; ali bile su dobre i sočne, kao jabuke iz susjedova vrta.

U školi smo svi bili gologlavi i goloruki, a čakšire bismo svi zavrnuti visoko do bedara. Jednom sam, u vrućoj čežnji za što većom učenošću, zašao malo preduboko u vodu. Odjednom mi se učinilo da jašem na ogromnom zelenom konju pravo prema sjajnom suncu. Nadasve slatka, neizmijerna sreća svega me je obuzela, te sam mislio da sam car... Tada me je uhvatila za kose neka nemilosrdna ruka te me grubo bacila na sprud. Tamo sam se stresao i silno zaplakao, ni sam ne znam zašto.

Jurčev sluga me je izvukao iz vode. Ako nekom nije pravo ovo ili ono što sam učinio u kasnijem životu, neka se obračuna s tim slugom, a ne sa mnom!

---

3 *Janez* - Ivan.

4 *Jedanaesta škola* - to nije škola u pravom smislu riječi; u najboljem slučaju, škola života.

5 *Močilnik* - potok

6 *Retvoje* - selo

7 *jubija* - rječica

JEDANAESTA ŠKOLA⁸

Jedanaesta školo, zbogom ostala! Raznježim se kad se sjetim tebe, kolijevko života i saznanja! Kad čovjek prohoda, korak po korak otvaraju mu se prostrani svjetovi, otkrivaju mu se i obasipaju ga sjajna bogatstva. On se osvrne na sirotnu kolijevku u kutu i oko mu se zamuti, preko srca mu pređe sjenka.

Dali su me u školu, u onu pustu školu što gleda okrutno, zagađenu sa svih strana, gdje nema ni sunčanog, bijelog spruda, ni razbijenih lonaca, ni probušenih tiganja, ni peroreza bez drške, a pogotovo nema klenova. Tamo su same krute, nerazumljive riječi i velika slova napisana na crnoj tabli.

Obukli su mi novo odijelo, koje mi je bilo suviše široko; otac je bio za mene prevrnuo i za nevolju prekrojio iznošeno praznično odijelo starijeg brata. Gorak je put do znanja. Teška srca pošao sam u školu, teška srca i s plahom slutnjom, kao što griješnik polazi zlim sudijama; i brat, koji me je vodio, učinio mi se kao crni pandur. Bilo je svježije jutro, pravo nedjeljno, zemlja je bila umivena i očešljana. Put je bio širok i bijel, već osušen; zelene livade sa obje strane bile su još rosne od noćne kiše. Jedna jedina žuta bara bila je još na putu, nasred mosta što vodi preko prijatnog potoka Klisa, koji je šumio u dubini. Ne znam da li sam se bio zanio pogledom u svijetlo nebo ili u tamni potok; odjednom sam ležao licem, rukama i nogama u toj žutoj bari.

"Nesrećo prljava!"

Blatnjavog i rasplakanog vukao me je brat kući. Tamo su odmah izveli zaključak da od mene nikad neće biti učen čovjek. Uplakan, vratio sam se u školu u svom starom, okrpljenom odijelu. I svi su rekli da je to hrđav znak.

Već drugog dana u školi okusio sam neprijateljstvo i ogavnost tuđe učenosti. Imali smo mladu učiteljicu; sjećam se da je imala crnu kosu i crne oči i bolesnu, žutu kožu. Prozvala me je po imenu i upitala:

"Koliko je jedan i jedan?"

Pitanje mi se učinilo smiješno, ujedno i uvredljivo; jer, trebalo je reći: "Kol'ko je je'an i je'an?" - i poslije: šta pita stvari koje zna već svako dijete pod mostom? Zato sam šutio.

Učiteljica je pronašla prijatno poređenje i upitala:

"Koliko je jedna narandža i još jedna narandža?"

Ovo drugo pitanje učinilo mi se još luđe. Još prije nego što sam prohodaao vrlo dobro

sam znao na Uskrs da brojim uskršnja jaja i narandže, naročito one koje su dobila braća. I bilo mi je odvratno što su joj se riječi tako čudno ljigavo vukle iz usta kao što se vuče med iz saća. Zato sam šutio.

Viknula je sva nestrpljiva:

"Zar nikad nisi jeo narandže?"

To "jeo" udarilo me kao maljem; nisam znao kako ni kad - samo mi je sletjelo s jezika:

"Jedno jéo - narandže i jednu jéo - narandža su dvije jéo- narandže!"

I učiteljica me je poslala u ćošak.

Te jeseni prvi put mi se otkrilo nasilje nepravde. Na početku časa, poslije molitve, učiteljica mi je naredila grubim glasom:

"Idi gospodinu upravitelju!"

Pošao sam k vratima i osjećao na leđima da svi gledaju za mnom. Teškim nogama peo sam se stepenicama i dršćući čekao prije nego što sam zakucao. Bojali smo se upravitelja. Bio je visok i ugojen, veoma gospodski obučen, potpuno bijela lica, kao od tijesta, sa zlatnim naočarima na mekom nosu; a najstrašniji mu je bio glas: bio je sladak, klizav i mio, a čovjeku su klecala koljena od svake riječi.

Kad sam stao pred njega, odmjerio me mirno i hladno ispod naočara i tim glasom progovorio:

"Sinko moj, zašto si posjekao mlado drveće, nevina mlada drvca kraj puta? Zar ne znaš, sinko, da je smrtni grijeh posjeći mlado drveće kraj puta, veliki smrtni grijeh protiv sedme zapovijesti Božije?"

"Pa ja ih nisam posjekao!"

"O, sinko moj, sad još i kriješ da si posjekao mlado drveće kraj puta! Zar ne znaš, sinko, da je laž smrtni grijeh, veliki smrtni grijeh protiv osme zapovijesti Božije?"

"Ama ne lažem, zaista ih nisam posjekao!"

"Ako nisi ti, pa ko je onda, ko je onda, ko je posjekao mlada drvca pored puta?"

"Ja nisam; ne znam ko je!"

"Gle kako si tvrdoglav! Ako ti nisi, sigurno znaš ko je! Ko sakrije istinu, taj je lažov! Idi, sinko!"

Ispružio je bijelu ruku i ja sam izišao jecajući.

Zatvorili su me samog prije podne. Nisam bio gladan, samo veoma žalostan. Znao sam da su posjekli drvca kraj puta pored Lenarićeve bašče; pričali su da je to bio Gašperinov, ali ja ga nisam vidio; i da sam ga vidio, ne bih rekao, za inat.

Kad je zazvonilo podne, potmulo, lagahno i dugo, odjednom me prošla slabodušna žalost i svega me zahvatila divlja srdžba. Tresao sam se kao u groznici, vikao, lupao nogama, udarao malim pesnicama po klupama, zavitlao tablicu na pod, tako da se razletjela u sitne komade, izlomio računaljku, pocijepao svu hartiju koju sam našao i mogao dohvatiti; a poslije sam jurio kao sumanut po prostranoj sobi sve do jedan sat, i naposljetku sam klonuo i zaspao.

Idućeg dana opet su me zatvorili preko podne.

SUHE KRUŠKE

Mati je imala pun ćup suhих krušaka. Ali taj ćup - posuda svih slasti ovoga svijeta - bio je zaključan u ogromnom ormaru. Kad ga se sjetim, čini mi se da je bio veći od bilo koje osrednje velike kuće.

Bio sam u sobi sam sa sestrom Linom. Pogledala me je zamišljenim očima i rekla:

- Kad bismo sada imali onaj ćup!
- Kad bismo ga imali! - uzdahnuo sam.
- A zašto da ga ne bismo imali - rekla je tiho, kao i obično.
- Ta ormar je zaključan, a mati ima ključ!

Zamislila se.

- Pa ipak bismo ga lahko mogli imati i bez ključa!

Bilo mi je nekako čudno pri srcu, kao neki strah pred grijehom; a opet, podilazila me slatka jeza pri pomisli na pun ćup. Skočio sam iz zapećka i stao pretraživati ormar. Stajao je ukoso u ćošku i nije bio tijesno prislonjen uza zid, tako da bi se čovjek, kad bi se skupio, mogao provući iza njega; bilo bi teško, ali bi se ipak zavukao. Ja sam bio tako sitan da sam jedva zapažao svoju sjenku!

Sestra je ostala u zapećku te je gledala pognute glave i stisnutih usnica, ruku oslonjenih na koljena.

- Zavuci se odostrag! - savjetovala me je tiho. - Skupi se koliko možeš, zavuci se porebarke!

Uradio sam tako i našao se u mraku; učinilo mi se da sam strahovito usamljen.

- Strpi se malo dok se ne navikneš na pomrčinu! - savjetovala me je dalje. Ali još prije no što mi se oko priviklo na mrak, šapnula je prestrašeno:
- Bježi!

U času sam već stajao sav hladan i drščući nasred sobe. Neko je hodao teškim koracima po hodniku, najzad se zakašljao i otišao.

- Sada uradi brže što misliš; sada je sve svejedno! Zavuci se odostrag; tamo na onoj strani na kojoj se nalazi ćup jedan je ekser popustio; izvuci ga napolje i ukloni dasku.

Ne razmišljajući mnogo i bez volje postupio sam kako je rekla. Da mi je u tom trenutku rekla: "Prođi na cestu i skoči pod kola!" - ja bih, pošao i skočio.

Sklonio sam dasku, napipao ćup, zgrabio šaku krušaka i gumo ih u džep; zatim još jednu, pa još jednu, tako da su mi oba džepa bila puna. Kad sam opet prislonio dasku i izvukao se iza ormara, bio sam sav zadihan i moker od znoja. Pošao sam sa sestrom iza kuće, legao u travu kraj plotu te jeo s njom kruške. Ali za sve vrijeme nismo se ni pogledali, a ni nasmijali.

Tako smo se gostili iz dana u dan, uvijek pred večer, dok su drugi jurili po mesarovim trupcima i dok je mati bila kod susjeda, a otac u krčmi. Osjećanje grijeha bilo se skoro potpuno izgubilo; već smo se smijali i neobuzdano razgovarali o svom tajnom nedjelju.

Jednom, u nedjelju poslije velike mise, otključala je majka ormar te se silno začudila.

- Ni sama ne znam šta bi to moglo biti! Ta ćup je bio pun krušaka tako da su sve padale iz njega, a sad je potpuno prazan. Miševi ih ne jedu; nijedne nema oglodane!

Držala je ćup objema rukama te nas je sve redom pogledala. Drugi su zaprepašćeno gledali širom otvorenih očiju i usta, sestra Lina je gledala u zemlju cupkajući nogom, a meni je prolazila jeza od glave do pete i natrag, polahko i teško; činilo mi se da se soba njiše, i da je mati vrlo velika.

Svi smo šutili; sve nas je bilo strah, ali ne strah od prijetnje, a još manje od batina, nego nečega neizrecivog, dalekog, silnoga.

- Ko je to učinio? Neka se sam prijavi!

Progovorila je sama sestra Lina:

- On je to učinio! - i pokazala prstom na mene.

Mati je stavila ćup na sto. Iako sam bio sav kao u bunilu, jasno sam vidio da je prebljedjela. Još je upitala:

- Ko je to učinio?

- Janez! - rekla je sestra Lina gledajući mi pravo u oči.

- Kako si to učinio, kaži još to! - rekla je mati.

Noge su mi se tresle tako jako da nisam mogao stajati. Odgovorio sam tako razgovjetno da sam u čudu slušao svoj glas.

- Zavukao sam se odostrag, izvukao ekser, sklonio dasku i napipao ćup. Tako sam radio sve do utorka, uvijek predveče!

Tada se dogodilo nešto što me još i danas, kad se toga sjetim, ispuni nekom neznanom jezom. Mati me nije udarila, nije rekla ni prijekorne riječi; sjela je na klupu, sakrila lice u ruke i zaplakala, da su joj suze tekle kroz bijele prste.

Sestra Lina se tiho izgubila iz sobe; primijetili to jedino ja, i pored sveg bunila i bola u sljepoočnicama. Išao sam za njom polahko, jer su mi noge bile teške. Uputio sam se pravo iza kuće; tamo se bila sakrila pod jasminov grm kod plotu; izdala ju je nedjeljna crvena haljina. Prišao sam joj, uhvatio je za dugu kiku i vukao je za sobom po vrtu. Za sve vrijeme nije ni jauknula, ni uzdahnula.

DATULE

Kad sam svršio drugi razred osnovne škole, postao sam ministran⁹. Još i sada mi se čini kao da su mi duša i srce opijeni omamljivim mirisom plemenitog tamjana. Bio sam kao očišćen, oprošćen zauvijek svih grijehova, posvećen samom oltaru. Nikada ni prije ni kasnije nisam bio tako miran i srećan kao te blagoslovljene godine.

Na mladoj misi¹⁰, koju je služio mlad i lijep gospodin, bio sam mali ministrant. Prenosio sam s jednog kraja oltara na drugi teško jevanđelje. Znoj mi je lio po vrelim obrazima. Nisam bio toliko umoran koliko gladan. Tada smo kod kuće jeli samo kukuruzni hljeb, a ja sam imao bistre, svega željne oči i divne snove.

Poslije službe, mali gospodin kapelan¹¹ okrenuo se i sagnuo prema meni, jer sam bio mali.

- Evo ti! - reče, i pruži mi svijetao groš, potpuno nov groš.

Do toga časa još nikada nisam imao groša u ruci. O Uskrsu ili o Božiću dobijao bih krajceru, i to bi bilo čitavo imanje, o kojem bih potanko i brižljivo razmišljao kako ću ga upotrijebiti. Groš pak bilo je bogatstvo, koje je daleko i daleko premašivalo moje snove. Može se sanjati o zlim gradovima, pa čak i o samom nebu, ali o grošu¹² ne!

Silno iznenađen, u prvi mah pomislih; - Trči k materi! Mati će se rasplakati kad vidi to veliko čudo!

Izašao sam napolje iz sakristije¹³ na suncem obasjan put. Svuda oko crkve i daleko u klancu bile su poredane vašarske šatre, koje su bile pune svih slatkih stvari ovoga svijeta. Bijeli platneni krovovi veselo su lepršali na toplom vjetru. Čega sve tamo nije bilo! Poželi samo, pa uzmi! Narandže, rumene i sočne kao o Uskrsu, piškote, bomboni svake vrste - bijeli, ružičasti, crveni - šta prije da uzme ova siromašna ruka! U velikoj kutiji bile su datule; bile su vlažne pa su se sijale; bile su tamnobakrene boje, zavodljive, grešne. Kakve li su datule u ustima?

- Ta imaš groš! Ta to je tvoj groš što ga imaš u šaci!

Sagnuo sam se kao udaren po glavi. Okrenuh se sa suzama u očima, ali nikoga ne biješe iza mene ko bi mogao izgovoriti te zavodničke riječi. Pošao sam dalje dolinom. Na srcu mi je bio kao neki teret, bio sam žalostan kao nikada dotada. Pa ni sunce nije više tako sijalo, nisam vidio ljude, a šatre su mi se činile kao da su prazne.

---

9 *Ministrant* - dječak ili čovjek koji posluhuje pri obredima u katoličkoj crkvi.

10 *Mlada misa* - prva misa, služba koju služi novi svećenik.

11 *Kapelan* - mladi katolički svećenik, podređen župniku, parohu.

12 *Groš - pet krajcera*; desetica - deset krajcera.

13 *Sakristija* - kućica sagrađena uz crkvu, gdje se svećenik oblači

Na kraju doline se okrenuh. Tamo je stajala sitna djevojčica u kratkoj šarenoj haljinici. Gledala je modrim očima oko sebe i objema rukama držala datulu, jednu jedinu datulu: meso joj je bilo ružičasto i sočno kao med, a u njemu se vidjela duga, bijela, uzduž procijepljena koštica.

- Dajte mi datula! - rekoh pred šatrom, sav dršćući kao u bunilu.

- Za koliko? - upitala je debela žena i pružila debelu, oznojenu ruku prema kutiji s datulama.

- Za groš... za potpuno nov groš!

Dok sam to govorio, učinilo mi se da je to govorio za mojim leđima neko drugi, s potpuno tuđim, dubokim i ružnim glasom.

Datule su bile ljepljive te su se hvatale za znojne prste. Okušao sam prvu: sočno, šećerno meso prilijepilo mi se za usne i zube. Ispljunuo sam sve: glatku koru, šećerno meso i uzduž procijepljenu košticu. Zatim sam potrčao dolinom i stiskao u šaci tu gadnu, ljepljivu grud. Bacio sam je u potok i oprao ruke. Onda sam legao u travu i molio Boga da umrem.

Eto, mati mi iz dana u dan, iz sedmice u sedmicu jede kukuruzni hljeb. Možda već i ne zna da na svijetu postoji bijeli hljebac. A ja jedem datule! Kupujem za groš datula, rumenih, slatkih datula.

Na srcu mi je ležao kao neki teški kamen. Bio je tako težak i strašan da mi suze od stida nisu smjele na oči.

Kući sam došao kasno poslije ručka, mati mi je donijela kašu, koju sam volio da jedem. Ali tek što sam je okušao, ostavio sam drvenu žlicu na sto, a čitavo tijelo mi je oblio hladan znoj.

- Šta ti je? - uzviknula je mati sva uplašena. Nisam smio da je pogledam, jer sam znao da bih odmah umro, ako bih vidio one oči koje su tako povjerljivo pitale da se čovjek sam ispovijedao, a da ni sam nije znao kako. Onda se nagnula nada mnom, podigla mi glavu objema mkama, te je vidjeh svu bijelu, kao obasjanu milošću Božijom.

- Mama, mama!

Udario sam čelom o sto i nisam više ništa znao. Kad sam se osvijestio, materino lice bilo je ozbiljno i bolno.

- Kaži mi sve - rekla je.

Ispovijedio sam se kao pred svećenikom i samim Bogom:

- Dali su mi groš, potpuno nov, svijetao groš. Nisam ti ga donio, čak sam mislio da ti

o njemu ništa ne kažem: potrošio sam ga na zlo, kupio sam datula. Ne srđi se na mene, ja ću ionako umrijeti!

Tada se dogodilo nešto vrlo čudno. Mati me je brzo prihvatila za ruke, odvela me u kut pod raspeće i tamo me triput prekrstila.

- Dječko moj mali! - rekla je. Nato je naglas zaplakala, ni sam ne znam zašto.

SVETA PRIČEST

Bilo nas je petoro. Sjedili smo za stolom i čekali. Iz početka smo se smijali i razgovarali, potom smo igrali domina, najposlije nam je i to dodijalo, te smo umukli.

Najstarijoj sestri bilo je trinaest godina, najmlađem bratu pet. U srcima pak bili smo stari: poznali smo šta je to briga i strah.

Kad su napolju odjeknuli koraci, okrenuli smo se prema vratima. Širokih otvorenih očiju i usta gledali smo u njih; dah nam je zastao.

- Dolazi!

Koraci se izgubiše, a mi se šutke pogledasmo; oči su nam bile pune suza, usnice su drhtale.

Bili smo jako gladni. Spuštao se mrak, a matere nije bilo. Otišla je bila prije dobar sat, sam Bog zna kuda. Znali smo: kad dođe donijet će hljeba. U to nismo nimalo sumnjali. Jer dolazilo je veče, a uveče nam treba večera.

Tvrdo i strašno je dijete u svom pouzdanju. Uveče treba večera! Nemilosrdno je dijete u svojoj vjeri. Mati, uveče treba večera; pođi i donesi je, iz zemlje je iskopaj, nađi je u oblacima!

Kad je pošla, bila je sva sitna i skupljena; duboka brazda bila je na njenom čelu.

- Brzo ću se vratiti!

Mislili smo da samo ide pekaru, sto koraka daleko. Minutu tamo, minutu nazad; recimo, da tamo malo još priča, to bi bilo pet ili najviše deset minuta. Gledali smo sat, koji je visio na zidu kraj peći. Polahko se pomicala druga kazaljka; ali, iako mu se nije žurilo, bio je već prešao čitav crni kolut.

- Ta ona nije otišla pekaru! - rekla je Hanca.

- Otišla je trgovcu! - rekla je Francka.

- Ako joj ne dadu? - rekao sam ja.

Pogledali su me kao da sam izgovorio nerazumljivu, nadasve čudnu riječ.

- Ako joj ne dadu? - začudila se Hanca.

- Uveče treba večera! - rekla je Francka.

Napolju je već palo veče; u sobi je bila tama. Naše oči su bile mlade i bistre,

naučene na pomrčinu. Pogledali smo se u lice - svi smo bili stariji nego jedan sat ranije.

Nismo se bojali vještica, niti vukodlaka. Jednom sam išao s najmlađom sestrom pored sjenika, koji je stajao odvojen; govorili su da su tamo duhovi. Pred sjenikom bio je panj i čudnovato je svijetlio - kao visok čovjek u zapaljenom čaršavu. Držali smo se za ruku i prošli pored njega, i ništa se nismo bojali.

Ali ipak je bilo straha u našim prerano postaranim, prerano iskusnim srcima. Nešto silno dizalo se u daljini do neba, približavalo se postepeno sve više i ogromnije, crno i strašno; skoro da je zastrlo čitav vidik. Vidjeli smo život i bojali ga se...

Bilo nam je da zaplačemo, ali niko nije ni zajecao. Kad su nas tuđi koraci uzbunili, i kad se opet sve umirilo u sobi i napolju, pojavilo se u nama očajanje, ono tupo, posljednje očajanje, koje poznaje samo čovjek kojega je život sveg obnemoglog udario o zemlju.

- Ta tome neće biti kraja nikada! Nikad neće biti drukčije! Mati nam neće doći, neće nam donijeti hljeba - umrijet ćemo!

Veliko je bilo naše očajanje; ali pojavilo se u nama još nešto tamnije, strašnije. Ne samo ja nego sve nas petoro kako smo sjedili oko stola u tami, osjetilo je odjednom gorko, pakosno neprijateljstvo prema materi.

- Ta ona bi to lahko mogla kad bi htjela! Sinoć nam je donijela hljeba, zašto ga ne bi donijela i večeras, kad smo gladni kao i sinoć? Tamo stoji, sam Bog zna gdje, pa pripovijeda i smije se, ne misleći na nas! Rekla je da će se odmah vratiti; a sada je već prošao čitav sat, možda i sat i po... Ona namjerno čeka, zastaje na ulici, priča sa susjedima; svakako da je sama već večerala, pa joj se ne žuri s hljebom.

Šuteći smo došli do tog saznanja; pouzdano smo znali jedno za drugo: "I ti tako misliš, sestro! I ti tako sudiš, brate!" I u tom trenutku među nama nije bilo više ljubavi.

Bila je noć, ali smo vidjeli jedno drugom u oči. Oči su govorile:

- Znam te, sestrice; znam zašto šutiš! Tvoja misao je smrtni grijeh, koji nikada neće biti oprošten!...

- Znam te, brate, tačno znam šta si mi potihom rekao! Ni tvoj grijeh neće nikada biti oprošten!

Napolju, mislim pred susjedovom kućom, zacvilio je pas; bio je to žalostan, zavijajući glas.

- Gladan je pa zavija! - rekla je sestra.

Tada je najmlađi brat najednom naglas zaplakao; njegov plač bio je sasvim sličan onom zavijanju.

- Prestani! - razljutila se sestra; ali i u njenom glasu bilo je jecanje, gledali smo na sto, svi smo drhtali.

- Pogledat ću na ulicu! - rekao sam.

- Što da gledaš? Neće prije doći... ako još ikada i dođe!

Polahko i tiho otvorila su se vrata. Na pragu je stajala mati.

Kao na bijelom danu ugledali smo njeno lice. Bilo je bijelo i upalo, oči su joj bile uplakane i plašljivo su gledale; tako gleda grješnik na svoje nemilosrdne sudije.

Mati nas se bojala...

- Jeste li dugo čekali? - rekla je tihim molbenim glasom.

- Nisam mogla prije - nisu dali...

Uz tijelo pritiskivala je komad hljeba; već izdaleka smo vidjeli da je kora lijepo rumena...

O mati, sada znam: tvoje tijelo smo jeli i tvoju krv smo pili! Zato si otišla tako rano od nas! Zato nema radosti u našim srcima, ni u našim djelima...

Ne znam da li djeca u našim krajevima još "pričaju". Mi smo "pričali". Nijedna ma koliko bučna igra nije nam dala toliko čiste, duboke, tajanstvene svete radosti kao to poluglasno pričanje u mraku.

Naljepše se moglo pričati zimi, na velikoj toploj peći. Napolju je bila noć i mraz je škripao kroz prozore, a soba je bila puna slatkih bajki koje su nam šaputale u uho i tiše i milije i od samih naših riječi. Pa i da smo svi šutili, da se nismo ni pogledali, potpuno bismo se razumjeli. Nikada nismo bili toliko blizu jedno drugom, toliko braća i sestre, kao u tim svetim časovima.

Negdje tamo u podlipskim brdima, visoko u samoći, ima zaselak koji zovu Mavsarovo brdo. To brdo mi je samo još u dalekom sjećanju, sa tri je vela prekriveno. Najrazgovjetnija ga vidim onako kako smo o njemu pričali. Silno prostran, bogat seljački dom; niska, vrlo dugačka, bijelo okrečena i slamom pokrivena kuća. Žitnice i hambari, štale i sjenici, sušnica za voće, šareni pčelinjak; i voćnjaci, ogromni, sa brda u dolinu, iz doline u brdo koliko je mogao da dopre žudni pogled; jabuka bijelih i žutih, crvenih i šarenih, glatkih i hrapavih... Čovjek ne zna kuda pogledati gdje zagristi. Pčele zuje u heljdi, na nebu pjevajući lebde ševe, sunce sija; čovjeku dođe da se nasmije i zaplače, a da ni sam ne zna zašto...

Na Mavsarovom brdu imali smo daleku, sasvim daleku majčinu svojtu; mislim da je već izumrla ili se već preselila u Ameriku. Vjerovatno je kuća bila pusta i tužna i siromašna, i ljudi u njoj škrti i tvrdi. Sjećam se samo toliko, kao da pred sobom vidim isječak prašnjave slike. Troje bose djece s mukom je puzilo kroz ariševu šumu niz strmi blatnjavi brijeg. Išli su duboko pognuti; preko ramena su nosili teške torbe - torbe pune jabuka. I svi troje su glasno plakali, bez suza, kao tri mlade životinje. Zbog čega su plakali, sam Bog sveti zna. Najmlađi se spotakao o korijen, tresnuo na zemlju, jabuke su se prosule iz labavo vezane torbe; kad se digao, nije više plakao, a ni skupljao jabuke koje su se kotrljale blatnjave po klizavoj stazi: gledao je ukočeno preda se i u licu je izgledao čudno star. Oko njih je bila pusta i hladna šuma, iz sivog neba sipala je sitna kiša, duboko dolje, u dolini pravile su se velike žute bare. Samo toliko vidim. Ali tu sliku ne volim. Ljepši, jasniji i u svemu istinitiji je onaj Mavsarov brijeg koji je sebi na svoj način stvorila djetinja čežnja...

Kad sam prvi put izbliza vidio smrt, nisam se od nje uplašio; samo mi je smetala, bila mi je kao neka napast i dosada. Umro je djed. Ležao je na visokom krevetu siv i ukočen, crne muhe su mu slijetale na oči, na uvehle usne. Neko je viknuo čudnim glasom, u drugoj sobi se sa štropotom prevmula stolica, otac je poletio prema krevetu i zaplakao. Nikad ga dotada nisam vidio da plače; to je bilo samo suho, isprekidano jecanje bez suza. Nisam znao kud ću i šta ću, napolju je pljuštala kiša; uhvatio sam sebe u neprijatnom osjećanju da mi je mrzak taj tihi čovjek što leži na

postelji i sasvim je mrtav, a još uvijek gospodari u kući, koščatim prstima poseže u misli i u same snove.

Baš tih dana imao sam silno težak i važan posao. Prenosio sam hartije iz sobe u trijem, iz trijema u potkrovlje; gomilao sam u mislima silne likove, gradio i uzvitlavao u blještavom krugu čuvenu priču o Petru Klepecu¹⁵. Mrtvac mi je smetao: svuda sam ga vidio, prepirao se s njim, iako je bio ukočen i tih; najzad sam se sakrio od njega u tijesnoj susjedovoj sobici.

Priču o Petru Klepecu pričao nam je u školi učitelj; a pričao je slabo, od veselog junaka načinio je plačljivu kukavicu. Trebalo je stvoriti i napisati sasvim drukčiju, snažniju priču. Učitelj je rekao da je Petar Klepec iščupao drvo da bi dokazao svoju moć i junaštvo. A kakva mi je to moć i kakvo junaštvo, ako čovjek iščupa drvo tek onako, kad mu to i ne treba? Šta će s tim drvetom? Da njime šešir zakiti? Junački je i dostojno Petra Klepeca ako izmahne rukom da otjera muhu, pa ujedno iščupa čitavu šumu, čitav tamni Raskovec, i začudi se: "Gle! oprostite..." Sav se promijenio Petar Klepec. Dobro sam ga pogledao, i vidio sam da je car. Nije to više bio neotesani Petar, nego car Janez od koga drhti svijet i koji se bori neprestano u svojim slavnim bojevima. U prvim redovima idu po bijelom drumu njegovi momci; nema ni kraja ni odmora; i svi imaju duge puške... Kuda si se uputio, care Janeze, ti koga su krunisale naše lijepe, tihe misli? Kad se vratiš, donesi nam dukata i lijepih dana!

I drugi i treći put sam u to rano doba vidio smrt i čudio joj se. Ušao sam jednom bez nekog naročitog posla u susjedovu sobu. Bila je mračna i prazna, mirisalo je na vlagu. Nasred sobe stajala je kolijevka, u kolijevci je ležalo dijete. Tanke voštane ruke mimo su počivale na crvenom pokrivaču; obrazi su bili žuti i smežurani, kao od uštavljene kože; oči su bile širom otvorene i sasvim bijele. Mislio sam da spava; kad sam ga lako pomilovao po licu, vidio sam da je hladno i ukočeno. "Mrtav je!" Sagnuo sam se, pogledao dobro, napeto slušao; nije se pomakao, niti disao. "Zbilja je mrtav!" Izašao sam polahko iz sobe i čudio se kakve se stvari dešavaju na svijetu. "Sinoć se još derao, a sad je sasvim mrtav!" Na ulici me sreća susjetka i upitala: "Šta radi Jurček? Je li spava?" - "Ne spava!" - "Kako to?" - "Pa mrtav je!" Zgrabila me za kosu i tresnula u prašinu. Sjedio sam tamo začuđen i zbunjen i slušao plač koji se razlijegao gotovo do Močilnika.

Kada se treći put ukazala smrt pred mojim mladim očima, prožela me je neizrecivom grozom. Na carskom drumu se bio poplašio konj; iz usta mu je izlazila pjena; gurao je ošamućen svom snagom okovanu rudu kola koja je stajala zaboravljena kraj puta. Krvava utroba se prosula na zemlju. Životinja se propela na zadnje noge, pjena je prskala iz otvorene gubice, oči su buljile, velike i crvene. Skupila se gomila ljudi koji su svi, koliko ih je bilo, vikali i psovali. Stari sluga, gologlav i zasukanih rukava stajao je pred samim konjem, gledao mu u gubicu i glasno plakao. Sluga je vikao: "Hajte, ljudi Božiji, hajte!" šta je mislio, šta je tražio, ni sam nije znao. A ja sam znao: "Poljubite ga u zapjenušenu gubicu, kleknite pred njega, mučenika, kažite mu lijepu riječ!" Srušio se lijepi konj, kao pod nemilosrdnim

15 Lik iz slovenačke narodne pripovjetke.

udarcem, još nekoliko puta je zatresao glavom okrećući je, i više se nije pomakao. Trčao sam kući dršćući, jecajući; i sam sam htio leći u prašinu, sakriti se, da nikoga ne vidim.

Najljepša slika mojih mladih snova bila je Ljubljana. Sve se razmahalo, silno raširilo u grudima kad sam pomislio na nju. Nisu mi mnogo o njoj pričali: sam sam sebi bio stvorio sliku kojoj po sjaju nije bilo ravne. Čitao sam, doduše, i o carskom Beču i drugim velikim gradovima, još daljim i još više tuđim, koji su sjali tamo negdje u praznini, s one strane svijeta. Ali to su bile samo bajke, doduše, lijepe, ali izmišljene, i mnogo nevjerovatnije nego doživljaji i junaštva Petra Klepeca. Svom ljepotom, svom svjetlošću, što je bila u meni, ovjenčao sam i obasjao Ljubljanu.

A Ljubljana je uistinu postojala, živjela, i to sasvim blizu. Za vedrih dana vidio sam njen mili, topli odsjaj čak sa vrha Svete Trojice. Sam grad zaklanjao je očima tamno brdo nad gajem, ali srce ga je osjećalo s ljubavlju i čežnjom.

Jednom, na dan sv. Alojzija bila je školska svečanost kod Sv. Trojice. Glavni dio svečanosti za nas bili su kolači i trešnje: sve ostalo, služba u crkvi, pjevanje i dugački govori, bilo nam je samo dosadno. Učitelj mi je bio napisao dugu pjesmu u čast Marije Terezije; pjesma mi je izgledala silno odvratna, ali morao sam je načuti. Namjestili su me na visok zid kraj crkve. Ljetno sunce bilo mi je oči hiljadama usijanih čioda; nisam vidio ništa drugo osim silne, vasijske svjetlosti koja je u moćnim mlazevima lila od Ljubljane. Nisam mislio na pjesmu; niti sam slušao, ni razumio ijednu od tih suhih, čudno ljugavih riječi koje su navirale potpuno nesvjesno iz grla preko velikih usana. Jedina moja misao bila je Ljubljana. Dizala se iz svjetlosti u svem svom natprirodnom bljesku. I sebe samog sam tamo vidio, u životu punom čiste ljepote, same dobrote, ljubavi i sreće; i više nikada, nikada više u ovom teškom životu koji se u samoći prelijeva iz gorčine u gorčinu.

Razbudila me je moja sopstvena šutnja; moj glas bio mi je tanka bijela nit između Ljubljane i mene, koja se odjednom prekinula; pogledao sam preplašeno u ljude koji su tamo dolje stajali u crnim gomilama i pljeskali. Neka gospođa, upola skrivena ispod crvenog širokog slamnog šešira, koji je ličio na kišobran, rekla je glasno:

"A ovog, pošaljimo ga u Ljubljanu!"

Neko me je pozadi uhvatio oko pasa i spustio na zemlju. Nisam više nikog poznao. Od toga časa se sve i zauvijek u meni preokrenuto; onaj što je bio ranije, rasplinuo se u ništa; umjesto njega je živio, govorio i sanjao sasvim neko drugi, koji mu ni izdaleka nije bio sličan čak ni u licu, pametniji je bio i jači, ali nije bio veseo.

Čežnja mi je u srce ulila gorčinu, napunila ga lažnim bogatstvom, dukatima, koji su za budne oči uvehlo lišće. Omrznuo mi je život onakav kakav je bio; nisam više nikoga volio, ni majku, ni oca, ni braću, ni sestre; bio sam odvratn i zao, moj sopstveni lik mi se gadio, kao da se zgradila škola; bilo mi je hladno u toj velikoj, bijeloj sobi, hladno od bijeloga, sladunjavog lica učitelja, koji je preo svoje šećerne

rijeći kao umiljati mačak. Rekoše da sam bolestan, metnuli su me u krevet i tako sam ležao nedjelju dana, ili koliko, ni sam ne znam. Kad sam se jedne večeri probudio, kraj kreveta je stajala staramajka i držala u ruci upaljenu svijeću, onu šarenu, savijenu u klupko, kakve prodaju na hodočašćima. Došla je majka, glasno zaplakala, udarila staramajku po ruci, tako da je svijeća pala na pod i ugasila se.

"Šta bi htio?" upitala me je.

"Htio bih u Ljubljani!" rekao sam i zaspao. Kad je ujutro bijelo sunce zasjalo u sobi, bio sam zdrav. Nepoznata milina razlijevala mi se tijelom. Potpuno i potajno znao sam da se moja duša, kojoj su otvoreni putevi na sve strane, do na kraj svijeta, samovoljno preselila u Ljubljani i tamo živjela svojim zasebnim životom, koji ovom jadnom tijelu nije bio dodijeljen.

U jesen te godine, na zadušnice, pošli smo po "poskurice". (Poskurice su okrugli hljepčići, što ih seljaci peku djeci da dobrim djelom olakšaju muke dušama u čistilištu.) Uprtili smo torbe preko ramena i rano krenuli na put. Kad smo bili na carskom drumu, već daleko od Vrhnike, nebo se nisko spustilo na mahovinu i na bregove, počela je tiha kiša. Na putu su se stvarale žute bare, vazduh je bio pun vlage i plijesni, na srca je pao mračni umor; šutali smo. Ne znam koliko dugo smo pješačili; već odavno nije bilo nijedne kuće i kad sam se osvrnuo po onoj usamljenosti, sa strahom sam primijetio da smo zašli u nepoznate krajeve. Išli smo sve dalje, išli, dok nismo zanijemili od čuda, od radosti i straha.

Pred nama na vidiku bijelila se Ljubljana, a nad Ljubljanom je sijalo sunce. Tamo kao da je svijet bio visoko uzdignut iznad močvare, kao da se dizao u sam nebeski sjaj. Blehnuli smo zaneseni u svjetlost, koja nije bila zemaljska, nije bila naša. Bose noge su nam propadale u blato, drhtali smo od hladnoće, jedva smo nosili putne torbe; ali u srcu je bila misao:

"U Ljubljani, pravo u tu svjetlost, zauvijek!"

A odgovorila je druga misao, goraka i mračna:

"Kako bi u tu ljepotu, mi iz močvare!"

Kad smo se vraćali, svima nam se plakalo; nismo se ni pogledali, niti izustili ijednu riječ.

Tada sam upola u snovima osjetio ono što sam kasnije, u teškim danima, suviše kasno uvidio: svu neumoljivu, bezobzirnu silu čežnje, koja uzdigne čovjeka samo zato da ga s visine tresne na zemlju kad je već pružio ruku da dohvati zvijezdu.

Škola je bila moj najljući neprijatelj. Još i sad mislim da su zauvijek propali i izgubljeni svi bezbrojni časovi koje sam zijevajući proveo u dosadi, u izlizanoj klupi, pred učiteljem koga nisam volio. Učitelj mi je bio odvratn samo zato što je bio učitelj. Da sam s njim razgovarao kod kuće, ili na ulici, vjerovatno bih ga od srca

volio. Odvratnost prema školi bila je u atmosferi, bila je u zraku koji je zaudarao na plijesan, na mljaskavu zapovijest: "Ruke na klupu!" Školski drugovi, čak i najmiliji među njima, činili su mi se u školi sasvim izmijenjeni, čim su prešli prag zaudarali su na plijesan, u licu su bili bljedunjavi, mrgodni i licemjerni. Možda sam bio isto tako izmijenjen.

Imao sam dobrog druga, umiljatog, blagog dječaka; kad je izašao iz škole, pocijepao je i iskidao na sitnu parčad sve školske knjige i povaljao ih u blato.

Šta su to ranke? Ja im ne znam naučno ime. Ranke su one rane, plavkaste savršeno slatke i tako sitne šljive da ponekad nisu veće od trnjine i možeš ih po dvanaest stisnuti u pesnicu. Sad više volim jabuke i breskve; ali u onim danima, punim ideala, ranke su mi bile rajsko voće. Omlatio sam ih punu pregršt, i kad sam ih za plotom, u sjenci zaštitnici, sve do posljednje pojeo, u njihovu čast sam sastavio pjesmu.

Tako je otpočeo moj mučni književni put. Ne sjećam se više kako sam rimovao ranke; a činilo mi se da zaslužuju rimu - i ja sam ih rimovao.

Pjesme iz školske čitanke bile su mi odvratne - od početka do kraja. Za svaku od njih mi se činilo da ju je za svoju dječurliju napisao Tiček, onaj stari, hromi Tiček koji je u davna vremena šibom utjerivao u glavu vrhničkim mališanima azbuku i katehezis. Svaka školska pjesma imala je na kraju rimovani prirepak, koji je potpuno ličio na učiteljev kažiprst: "Ruke na klupu!" Djeca o kojoj sam čitao bila su silno pobožna i podmukla; kad bih sreo takvo dijete na putu, za inat bih ga izudarao da još malo više slini, jer je ionako bilo sve šmoljavo. Kad sam čitao priču o dobrom Janezku i nevaljalom Mihecu, svim srcem sam bio za Miheca; on je bio junak, a Janezek plačljivko. Pjesma o mravu i cvrčku jednom zasvagda mi je ogadila mrava; ličio mi je na staru krezubu škrtu tetku koja zaključava u sanduk svoje pljesnive krajcere; a cvrčak mi je bio veseli svirač koji pjeva pod Božijim suncem, kako mu je bilo dato, i baš nimalo ga se ne tiče dugački učiteljev kažiprst.

Nešto sasvim drugo i drugačije bile su knjige koje sam čitao kod kuće; a čitao sam sve, i što sam razumio i što nisam. Ponekad mi se činilo da gledam kroz neki veo koji se ne može odgurnuti.

Iza njega se miču sjenke koje govore svojim jezikom, misle svoje misli, žive potpuno svojim životom. To su istinski ljudi, pa ipak su sasvim drukčiji od mene, kao da stanuju na mjesecu ili suncu. Bilo mi je krivo što im nisam mogao prići toliko blizu da ih opipam. S uzdrhtalom radošću, sa čuđenjem i strahom sve odjednom, čitao sam lijepu priču o "Desetom bratu"¹⁶. Nisam uopće sumnjao da se sve ono što je tamo napisano zaista dešavalo. Ali gdje se dešavalo, gdje su ti ljudi, svi obasjani svjetlošću, nepoznatom nama jadnicima, koji lutamo po ovim pustim krajevima?

Bio sam slabačak, suviše zanesen, suviše samovoljan, neupotrebljiv za posao sluga.

---

16 "Deseti brat" je naziv prvog slovenačkog romana koji je napisao Josip Jurčič.

Mjesec dana, ni toliko, bio sam pastir kod susjeda, koji mi je za platu davao veliki komad hljeba dnevno. Krave su ulazile u djetelinu i u zabran; zaboravljao sam na njih, ležao sam u travi pod kruškom i gledao oblake koji su bili bijeli i lahko letjeli preko neba. Moja pastirska služba brzo se završila. Zatim su htjeli da od mene naprave baštovana. Bože dragi, da se zbilja tako okrenulo! Kud bi danas plovila moja barka? I sad bi plovila tamo ispod vrba, po hladnom Retovlju, po tihoj zelenoj Ljubiji; sa tananih listića, sa vitkih mladica rosile bi na mene sunčane kaplje, poslanici neba. Moje srce bi bilo čisto, moj život bez zla. Možda je bilo potrebno da se desi drukčije, to ne mogu da presudim; biljka na sjenokosu ne zna zašto je bila potrebna njena prerana i nasilna smrt.

Sve do posljednjeg dana moj polazak u Ljubljani bio je kao bajka koja će najzad zaista da se ostvari, ali tek tamo, negdje u dalekoj vječnosti, jedva dostižnoj nadanju i strahu. I docnije mi se još mnogo puta desilo da mi se stvar, koja je silno zadirala u moj život, činila utoliko dalja ukoliko je bila važnija i bliža, dok nije stala u svoj svojoj strahoti preda me zaprepašćenog. Bajka o Ljubljani iznenada je postala stvarnost, daleka misao se ovaplotila i nije više bila lijepa.

U času rastanka čovjek upozna čovjeka, sagleda mu duboko u oči, kao nikad ranije. U času rastanka upoznao sam ljude koji su mi bili bliski, upoznao sam kraj u kome sam živio. Ugledao sam ljude koje sam poznavao još izmalena, a učinilo mi se da ih vidim prvi put. Kao da su ovi dotada spavali, okamenjeni, neživi, pa odjednom počeli se micati, gledati, smijati, govoriti glasno. Tako blisko i nerazdvojno sam živio s njima i u njima da ih nisam ni vidio ni osjećao; sada, kada se nit između nas zategla, i bila gotovo prekinuta, širom otvorenih očiju sagledao sam im u lice. I bilo mi je tako kao da su i oni mene tek tada upoznali, da me tek sad gledaju kao što ja gledam njih i da tek sad govore sa mnom kao ljudi.

Za sve to vrijeme, svih tih žalosnih zbunjenih posljednjih dana, punih nemira i skrivene bojazni, ležala mi je na duši duboka želja za oprostajem, za utjehom, za dobrom riječi. Dolazilo mi je da i kamen na putu oslovim i molim da mi kaže: "Pođi vesela srca i vrati se brzo!" Išao sam tamo-amo, jurio na sve strane, kao da sam silno zaposlen, a nisam znao ni kud idem ni zašto. Osjećao sam kao da sam nekuda zakasnio, nešto zaboravio, nešto silno važno i značajno. Onda nisam mogao sebi objasniti to osjećanje, a nisam ni pokušavao da ga objašnjavam. Tek docnije, ubrzo poslije toga, u najtežoj gorčini, kao da me nešto probolo: "Ništa nisi vidio, nikoga nisi volio, nisi živio; sebičnjače, zaključao si se u svoje puste misli!"

Uoči posljednjeg dana sjedio sam kraj prozora i još jednom čitao ono lijepo poglavlje o "Desetom bratu" kao junak mladić, pun nade, očekivanja i tihe bojazni, putuje kroz sjenoviti gaj prema novom, nepoznatom boravištu. Put mi se činio sličan onome što krivuda iz Vrhnike prema bistričkom gradu. Spustio sam knjigu na prozor, sav umoran od nemira, bolestan od očekivanja. Usne su mi bile suhe, u želucu me tištalo kao kamen; nisam bio ni gladan ni žedan.

U sobu je ušla majka; sjećam se, uvijek je otvarala vrata tako tiho i obazrivo, kao da

je došla k neljubaznom susjedu.

Kad me pogledala uplakanim, upaljenim očima, oštar nož udario me je posred srca.

"Ništa nisi vidio, nikoga nisi volio!"

I pomisao da sam prokleti grješnik nikad dotada nije mi takvom nemilosrdnom snagom presjekla dušu.

Uoči moga odlaska u Ljubljano majka je prešla preko praga i pogledala mi u lice; u tom jednom pogledu upoznao sam nju, svoj dom i svoj život od rođenja.

Sve što je bilo do tog časa, bio je život u zraku, u vjetru, u sunčanoj svjetlosti, među zvijezdama. U pjesmi ševe i mirisu heljde, bio je svuda, samo ne među ljudima, samo ne kod kuće među cmim zidovima. Sada, u jednom jedinom pogledu, u jednom jedinom času bilo je namah sve otkriveno, silom, nemilosrdno.

Mati je dugo stajala na pragu, ili mi se činilo da je bilo dugo; gledala me je pravo, kao što gleda sama smrt ili sam Bog. Iz mog probodenog srca nije bilo ni riječi, jedva sam nezvan prevalio preko suhих usana:

"Pa neću u Ljubljano! Majko, ta neću!"

Odjednom je njen pogled postao sasvim drukčiji, potpuno miran, kao da je nešto posmatrala putem.

"Sad ćeš večerati!"

Stajala je u sobi, još se osvrnula unaokolo, kao da je htjela kazati nešto drugo, nešto istinito. Naposljetku je još jedanput rekla tako tiho kao da je mislila na nešto sasvim drugo:

"Sad ćeš večerati!" I otišla je onako kako ide mati koja je vjeran rob svoje djece: tiho i plaho.

Sve mi je bilo jasno, u sutrašnjoj golotinji puklo mi je pred očima.

"Nikoga nisi volio; čak ni majku, čak ni nju tu sveticu!"

Da bar nije rekla: "Sad ćeš večerati!" Jer time je rekla: "ti ćeš večerati, a ja neću; večerati ćeš moju krv i moje suze!"

Ovo saznanje se grubo oborilo na mene. Ugledao sam i začuo neposredno pred sobom stvari pored kojih sam ranije prolazio slijep i gluh.

Čovjek može mnogo da podnese, znam to; dva konja ne bi mogla da izvuku tovar koji već dijete na plećima nosi. Ali da se može trpjeti i tako dugo kao što je trpjela majka - to je bilo čudo koje još ni sad ne mogu sebi sasvim objasniti. Žena je devet

puta jača od čovjeka, a majka devet puta po devedeset. Da sam rekao svojoj majci da mi za jedan pedalj odmakne Ljubljanski vrh zato što suviše pritiskuje Močilnik, vjerovatno bi ga zaista odmakla. Život majkama zadaje čudne zagonetke. Naprimjer, kako da se spremi ručak za osmoro ljudi kad u kući nema ni groša, a bakalin ne da ni soli na veresiju? Ručak je na stolu. Život tajanstveno ide dalje iz dana u dan i ne zaustavlja se. Put je strm i neravan, kola su teška; na kolima sjede djeca, ima ih osmoro; jedu i piju, smiju se i viču; majka je upregnuta; ako bi zastala da se odmori, ako bi pošla suviše polahko, ošinuli bi je preko leđa: "Hej, povuci!" Tamo negdje pod visokim brijegom posrne. Posrne i umre. Stid je čak i da umre. Stid je čak i da umre, čini joj se da će se ogriješiti o one koji su živjeli od njenog života.

Dugo u noć nisam zaspao. Otac i majka nisu legli. Otac mi je šio odijelo, majka je peglala i slagala moje rublje. U sobi je bilo suviše toplo i zagušljivo.

"Bolje bi bilo da ide služiti!" rekao je otac.

Majka je šutila.

Kad su ugasili svjetlost, mjesec je jasno zasvijetlio kroz prozor; mjesečina je bila tako bijela i sjajna da bi pri njoj mogao čitati. Znao sam da treba ustati rano, zato sam sklopio oči da bih zaspao. Kad ih nisam dozivao, snovi su sami zakucali na kapke i bilo ih je toliko da sam mogao birati najslade; ali kad sam ih dozivao i molio, niotkud nije bilo ni glasa. Srce mi je bilo prazno i teško.

Okrenuo sam se da zastrem prozor, jer mi je blještava mjesečina sijala i kroz kapke. Ugledao sam majku, klečala je kraj svoga kreveta. Njeno lice bilo je na mjesečini bijelo, čisto kao od kamena. I ona je mene pogledala.

"Zar ne spavaš?"

"Ne mogu!"

Ustala je, prišla mi i prekrstila me; poslije toga sam zaspao. Kad sam se u ranu zoru probudio, obrazi su mi bili sasvim mokri od suza.

Cijeli kraj pored drumu koji vodi iz Vrhnike u Ljubljano posut je cvijećem uspomena kuda god pogledam. Mojim riječima pozdravljaju me lijevo zelena brda, desno pjeva moje pjesme prostrana mahovina. Čak i svaki kamen kraj drumu je moj prisni prijatelj i priča mi vesele i žalosne događaje.

To je bilo prvo putovanje.

"Ustani!" začuo sam glas iz daljine.

Majka je stajala kraj postelje; pogledao sam je sav preplašen.

"Zar već!"

Bilo je rano jutro, jesenje jutro, maglovito i hladno. Bio sam umoran, izmučen, rado bih spavao.

"Zar već!"

Sve radosno očekivanje, sva razdragana nada, svi snovi o velikom životu, sve se potpuno rastopilo u rosi jesenjeg jutra. Duša ti se žudna, ponosita i hrabra digla do blistavog vrha planine; kad začuješ zvonki poziv:

"Hajde!" - posrneš i dršćeš: "Zar već!"

Mirisna kafa bila je na stolu, pored šolje bijeli hljeb. Oblačio sam se polahko, zlovoljan. Svježe rublje činilo mi se hladno i kruto, novo odijelo suviše široko, teško i nezgrapno. Bio sam sam sebi tuđ i ružan, kao da sam presvukao i samu kožu i misli i srce. Onaj drugi bio je tamo kod Svete Trojice i u Močilniku, i u Retovju; ovaj što sjedi u novom odijelu za stolom i pije mirisnu kafu i lomi bijeli hljeb nema ni radosti ni žalosti, on je odbačen kamen. Sasvim na dnu kucalo je neprekidno i brzo, šaputale su riječi koje su bile tako plahe da se nisu usuđivale zvati glasno. Ako živi korov kraj puta, kako ne bi i kamen živio?

Kola su se sa bukom zaustavila pred kućom.

"Jeste li gotovi?" viknuo je kočijaš.

Zavežljaji su bili spremni.

"Hajde u ime Boga!" reče mati.

Samo sam se rukovao s ocem, braćom i sestrama; ni na to nismo bili naviknuti, kao ni da se ljubimo, ližemo i slinimo za svaku tricicu. Šta je, tu je, sve ostalo neka ostane zaključano i neka se ne pokazuje nikome! Drvo ne stenje i ne jauče ako mu granu po granu odsijecaš sa živog stabla; čak i ne umire uvijek.

Kočijaš je bio sitan, uvijek poguren čovjek i veliko gundalo, zvali smo ga striček. Ako je još živ, neka mu Bog da da dočeka sto godina i više; a ako je umro, neka mu svakih zadušnica milosrdna ruka čašom vina prelije grob! Mnogo puta je studenta koji je šljapkao po ružnom vremenu, sevapa radi, strpao među denjkove i vreće.

Bili smo posljednji putnici; kola su bila sasvim natovarena i nabijena, kočijaš je potjerao.

Vrhniko - Božije čudo, ti gospodska, praznična djevojko, kako si iz daljine lijepa! Ja, koji sam sav tvoj, gledao sam te širom otvorenih očiju, a nikada te nisam vidio; još i sad te gledam, kao da sam zasjenjen, kao da bi samo s časa na čas, titrajući i trepereći, zablistao tvoj bijeli sjaj iz daljine!

Dok su se kola polahko i sa bukom ljuljala kroz varošicu, činilo mi se da se vozimo

po sasvim tuđem kraju. Crkvu Svetog Lenarta pogledao sam začuđeno, kao da je tek toga trenutka izrasla iz tla i plaho se stisla pod brijeg. Drum mi je izgledao širok i počišćen kao za litiju; kuće su bile visoke, bijele i tihe. S obje strane mirovale su bašče, visoko ograđene i čuvane da ih ne bi uznemiravao nedostojni putnik, čak ni hrđavim pogledom. Ko se šeta tamo po usamljenim lijehama, pod beskrajnim sjenkama?

Cijelog puta nisam s majkom progovorio ni riječi: oboje smo gledali preda se. Odmarali smo se skoro pred svakom krčmom; konji su skretali sami i zaustavljali se gdje je trebalo.

"Pješke bi čovjek prije stigao!" ljutile su se žene.

"Pa što niste išli pješke!" rekao je striček.

Već mi se činilo da čujem potmulu huku koja se približuje i biva sve jača. Kamen koji mi je bio u srcu se pomakao, tako da me zaboljelo. Iznenada su se digle pred nama ogromne kuće, ljudi su zadihano i kao ludi hitali na sve strane, svuda su jurila kola; široko zinuviši, odvratno hripljući, progutao nas je grad, meni uplašenom nemilosrdan i grozan u svojoj crnoj beskrajnosti.

"Natrag, majko, natrag!"

Nikad više!

ŠKOLSKI DRUGOVI

U ljubljanskoj realci imao sam školskog druga koji se zvao Gašperin. Taj Gašperin je bio veliki obješenjak, strah i trepet nastavnika. Bio je lijep, zdrav dječak, radost ga je bilo pogledati. Radost je on bio i za srce; jer svi smo mi znali da je on iz dna duše iskren i plemenit. Svi smo to znali, samo naš nastavnik nije, kao što to obično biva. Između nastavnika i učenika je viši zid i veći most nego između Vatikana i Kvirinala.¹⁷

Gašperin iz čistog ubjeđenja nije htio da uči. Školske knjige je otvoreno prezirao. Jednom mi je rekao da mu se čine kao oni odvrtni crni puževi koji se poslije kiše pojavljuju na šumskim stazama. Kad bi mu ih mati s mukom nabavila, odmah bi ih prodao ili ispoklanjao drugovima. Ni sam ne znam kako je došao do četvrtog razreda.

Prema svakome bio je blag, prijatan, pravo dijete; a prema nastavnicima bio je nemilosrdan. Neki nastavnik, jadnik, bio je toliko nesmotren da je ošamario Gašperina.

Ovaj se digao, odjednom je sav potamnio i tiho rekao: "Probaj samo još jedanput!"... Nastavnik se brzo okrenuo. A to je bio isti onaj Gašparin koga sam jedanput vidio na ulici pred gomilom ljudi. Pred njim je bila njegova mati, seoska dućandžijka, ili tako nešto. Bila je mala, sitna žena, za glavu manja od sina. Rekli su joj, obješenjaci, da je knjige opet prodao. Udarala ga je tu na ulici malim pesnicama, a on nije ni zinuo, savio je glavu i čekao da mati sustane.

Mene je volio, jer sam mu pisao zadatke. Ni najmanje se nije obazirao kad bi pokojni profesor Rutar na svoj način odlučno napisao ispred njegovog zadatka: "Ovo nije niklo na tvom kupusištu!" ili "Prijatelju, ovo nije tvoje djelo!" A ako bi ga naprosto upitao: "Gašperine, jesi li sam napisao zadatak!"... odgovorio bi pošteno: "Nisam!" - "Ko ti je napisao!" - Šutnja. I Gašperin bi ovako do kraja šutio, i na srednjovjekovnom točku, ili na žaru.

Zimi je svakog dana bivao naš vojskovođa na snijegu. Odjeljenja A i B borila su se i u velikom dvorištu. I kad je Gašperin bio s nama, odjeljenje B je uvijek pobjeđivalo. Stao bi u prvi red sav zajapuren; puno, rumeno lice pokazivalo je snagu i zdravlje; oči su sijale - kao uprkos čitavom svijetu. Šta sam puta dobio grudvu u čelo što bih zaboravio na borbu gledajući i diveći se Gašperinu. Isti takav bio je i u gimnastičkoj sali; on, koji je u dosadnoj učionici bio miran i žalostan, potuljen - govorili su profesori - među gimnastičkim spravama bi se neobično razmahao, sav bi se

---

¹⁷ Vatikan, sjedište rimskih papa, i Kvirinal bivše sjedište italijanskih kraljeva, dva su od sedam brežuljaka na kojima je podignut Rim. Spaja ih most preko rijeke Tibra.

Između Vatikana i Kvirinala bile su velike razmirice i razdori. Razdor između kralja, odnosno, države i pape trajao je od 1871. do 1929. godine za koje vrijeme papa nije izlazio iz vatikanske palate. Cankar vjerovatno misli na ove slučajeve razdora i nepomirljivosti.

preporodio. Gdje je trebalo snage i hrabrosti, tamo je bio on. Zato su mu nastavnici rekli neka ide za kočijaša kad nije za školu.

Najzad je zbilja otišao, u drugom polugođu četvrtog razreda. Ni sad ne znam tačno kako se to desilo.

Bio je divan prolječni dan, ponedjeljak. Došao je kateheta - bio je zao čovjek, stoga ću da prešutim ime - i upitao: "Ko nije bio juče u crkvi?" Ustao je jedini Gašperin.

"Zašto nisi bio? Jesi li se uspavao ili si bio bolestan?"

"Nisam se uspavao, a nisam bio ni bolestan... bio sam na Rožniku."

"Šta si radio tamo?"

"Ništa... Išao sam po šumi!"

Onda je kateheta, sav zajapuren, viknuo promuklim glasom:

"Gubi mi se ispred očiju... odmah!"

Gašperin je prišao zidu da uzme šešir; na otvorenim vratima osvrnuo se na sve nas dugim pogledom i čudno se osmjehnuo.

"Zdravo... pa javite se!"

Katehetu nije ni pogledao.

Tako je otišao i nismo ga više nikada vidjeli...

Tu skoro prolazio sam pored kafane "Evropa" kad me se terase po imenu zovnu promukli glas. Tamo je sjedio Gašperin i pozdravljao me čitavim svojim okruglim licem; imao je guste brkove i preplanule obraze. Do srca mi je doprla mladost i osjetih toplinu od radosti.

"Gdje si bio tolike godine. Kud si nam se izgubio?"

"Nigdje se nisam izgubio... Kad me je onaj čovjek istjerao, Bog mu dao, otišao sam pravo u vojsku, iako sam bio mlad. Poslije sam otišao u Ameriku. Majka mi je dala novaca i silno je plakala... Pitaš: zašto sam išao u Ameriku? Pa istina je - čovjek koji zna da mu je na ramenu glava i da ima pet prstiju, neće nigdje propasti, ne može propasti; iz kamena će izvući hljeb, ali meni je onda na duši bilo tako... kako da ti kažem? Kao da me onaj čovjek nije istjerao samo iz škole nego i iz domovine. Zato mi je sve bilo mrsko i odvratno - škola, domovina, čak i mati. Za vrijeme cijelog puta, čitave dvije nedjelje pjevao sam... Bilo je dana kad mi u Americi zaista nije bilo do pjesme; pa šta, bio sam mlad i jak! Znaš ono o Kraljeviću Marku. Crni Arapin gaje buzdovanom udario po leđima; Marko je sjedio i pio, naposljetku je mrko pogledao Arapina i rekao: "Ne budi mi po kožu buha!" - Tako je bilo i sa

mnom i sa životom. Udarao je i po meni, a po kome nije? I ti si dobio svoje, na licu ti se vidi! Ali glavno je ne dati se, čak ni pod sjekirom! Ja se nisam dao! Da li ti se kadgod desilo da sedam dana, tačno od nedjelje do nedjelje nisi okusio hljeba? Meni jeste; onda kad su zatvorili radionice i zaustavili vozove. Sad mi je to samo vesela uspomena... Prije tri godine sam se oženio... A što sjedimo ovdje? Hajdemo, bolje, u krčmu!"

Pošli smo.

"Prije tri godine sam se oženio i imam dva lijepa dječaka, pravi razbojnici! Tako se junački deru da bi ih slušao cijeli dan. Neće njima nikad biti loše, vidi im se po očima. Bit će tu snage i srčanosti za čitavu četu! Jedva mu je pola godine, a baš dobro me zaboli kad me zgrabi za kosu!... Ostavio sam ih sa ženom u Americi, došao sam po majku; ne bih volio da jadnica umre u domovini, potpuno sama, bez ijedne lijepe riječi... Tako je, vidiš! A ti? A ostali? Je li Mlinar već postao ministar?"

Mlinar je bio najbolji đak u našem razredu; vrijedan, talentovan, tih; profesori su ga voljeli, voljeli smo ga i mi drugovi; ja sam mu zavidio, jer je bio bolji crtač od mene. Poslije mature otišao je u Beč, ali se vratio kroz tri dana; vratio se zbog tako čudnovatog razloga da smo se smijali i nismo mogli vjerovati... ne znam kako se to razglasilo i saznalo. Bio se uplašio carskog Beča da nije mogao ni snaći se kako da se upiše na tehniku; bilo ga je sramota da nekoga upita, i tako je radije sve ostavio i vratio se majci. To ga je tako peklo u duši, počeo je da pije, i tako se upropašćavao - i upropastio.

"Ne, nije ministar! Juče sam ga sreo na ulici; bio je slabo obučen i sav je drhtao. Kad me je vidio, zaklonio se i čekao dok nisam prošao... Bilo mi ga je žao; takve ljude trebalo bi negdje smjestiti... gdje bilo!"

Gašperin se zamislio; gledao je preda se onim drugim, tužnim pogledom, kao nekad kad je slušao duga profesorova tumačenja "nepravilnih" francuskih glagola.

"Čudno... Koliko puta sam molio Boga da mi podari bar trećinu one pameti i bistrine. Nego, da pijemo!"

Još u toku razgovora bio sam primijetio da mu lijeva ruka visi sa strane kao mrtva. Vidio je moj pogled, osmjehnuo se i desnom rukom podigao prazni lijevi rukav.

"Šta da mu radiš!... Željezničar sam, pa mi je jednom otkinulo. To se svakom može desiti. Pa imam još desnu!"

Tako reče, pa natoči i meni i sebi.

Katkada padne na dušu čovjeku nešto mračno i teško, neki tih, nejasni strah, koji mu oduzme svu snagu, svu radost, svu nadu. Teškoće svakidašnjeg života postanu odjednom velike, nesnosne: progovori naša savjest, udari na srce kao maljem i svi grijesi, svi do najmanjeg, već zaboravljeni, pojave se crni pred očima... Čemu još živjeti? Ta sve je, sve izgubljeno... I plašljiva ruka pruža se dršćući prema ruci posestrimi, plašljivo oko se obazire i traži prijazan pozdrav...

Takav čas nije suđen samo čovjeku, koji je prešao dugi put i naslutio smrt i grob. Najljepšeg jutra duhne nešto hladno na duši, tako da sve misli tresnu o zemlju kao da su od kamena. Zakuca željeznim prstom na veselo večer, u ugodnom društvu; ruka, koje je držala čašu, klone, oči se šire, smijeh se zaledi na usnama... Dešava se da se dječak usred tihe igre odjednom stane derati, prestraši se nečega nepoznatog te u strahu potrči materi.

Bilo mi je dvanaest ili trinaest godina; išao sam u treći razred realke. Jednog jesenjeg jutra rano sam se probudio; tek je svitalo, pa je u sobi bio još mrak.

Soba je bila velika, ali mi se ipak činila toga jutra uska i tjeskobna, puna stvari nabacanih i pretrpanih, kao o seobi. Četiri kreveta stajala su pored zidova, među njima bile su police za knjige, veliki drveni kovčezi, slični sanducima, ormari za odijelo, a na sredini ogroman sto, prekriven knjigama i sveskama. Sve je to dobilo u sumraku neke čudne, iskrivljene, gotovo neprijateljske oblike te je davalo utisak neopisivog siromaštva i tuge. Na drugim krevetima ležali su moji drugovi; svi su još spavali tvrdim jutarnjim snom; lica su im bila vruća, zajapurena, usta napola otvorena. Stariji su bili od mene; već drugu godinu smo stanovali i spavali u jednoj sobi, pa ipak im nisam bio pravi drug; gledali su me nekako s visine, ni sam ne znam zašto. Bili su to seljački sinovi, snažni, bujni, veseli; u meni pak bilo je negdje, sasvim pri dnu duše, nešto gorko i prazno, što se možda nesvjesno pokazivalo i u riječima i u pogledu.

O prozore je udarala kiša, sasvim tiho, kao mehkim prstima; padala je već čitavu sedmicu u dugim, tankim mlazovima. Bila je to ona kiša koja čovjeka čini tužnim, koja mu zastre sve radosne slike i pokaže mu druge, neznane, zavijene u sivi veo. U sobi je zrak bio težak i zagušljiv; osjećalo se po ostacima slabe večere, po kiši, po neopranim, znojnim tjelesima, po otrovnom disanju bolesnika.

Sve sam to vidio i osjetio u jednom samo trenutku; i svega me obuzela gorka, nemilosrdna tuga. Taj teški, i otrovni zrak u sobi postao mi je iznenada kao slika i znamenje mojega života. Znamenje čitavog života, od prvih tužnih uspomena pa sve do kraja, do daleke, beznadne budućnosti, koju sam jasno vidio pred sobom. Tako me je bilo strah da sam se jedva usudio disati; ležao sam sasvim mirno, očiju široko

uprtih u sumrak. Bilo je to kao u snovima, kad čovjek u jednom trenutku pređe godine i desetke godina - bila je samo jedna jedina slika, u jednom okviru, a lica je bilo hiljadu, bijele oči gledaju tvrdo, kao iz vječnosti. Svi gorki časovi vraćaju se, i srce ih devet puta teže osjeti sjećajući ih se nego ih je osjetilo prvi put. Daleko ide sjećanje, razmiče sve zastore. Sjećao sam se događaja iz doba kad sam tek prohodao, i kad su me još oblačili u dugu zapletenu suknjicu. Povratile su se večeri kad sa zaspao uplakanih očiju; povratila su se jutra kad sam se probudio, a nisam otvorio očiju kako ne bih vidio dana, da ga nikada više ne bih vidio. Moja malodušnost prešla je u očajanje, u nijemu grozu pred životom, u spoznaju da put nezadrživo vodi nizbrdo, u dubinu bez dna, i da spasa nema. Ni jeknuti nisam mogao, ni uzdahnuti; tištalo me srce nemilosrdno jako.

Gazdarica je ušla u sobu.

- Dječaci, ustajte!

Bila je visoka i debela, u licu podbuhla. Bojao sam je se kao nečeg neprijateljskog, zlosutnog; ona je to svakako znala, jer me ni sama nije voljela. Toga jutra bila mi je još strašnija, ogromna kao planina, tamna i tuđa; zadrhtao sam kad me je ošinula sivim malim očima; ustao sam brzo.

Bilo mi je zima kad sam se oblačio; i gladan sam bio. Doručak nisam dobijao, kao ona ostala trojica; a iz kuhinje je prijatno mirisalo po kafi. Kod kuće sam rekao da dobijam kafu tamo negdje u Ulici sv. Petra, ali to nije bilo istina. Gorko i čudno mi je bilo kad sam na stolu ugledao velike pune šolje, iz kojih se slatko i toplo dizala para; a pored svake šoljice bio je komad bijelog hljeba, s rumenom korom, dobro ispečenom korom, da bi se sve zapucketala pod zubima.

- Što bih i kamo bih sada? - pomislio sam. Kod kuće nisam mogao ostati, a nije mi se ni ostajalo. O prozor je tiho kuckala kiša. Ako bih išao ulicama samo pola sata, bio bih mokar do kože, i svi bi znali kako i zašto. Škole me je pak bilo strah; učenje mi nije zadavalo brige, ali sve mi je tamo bilo tuđe, neprijatno; stajao sam pred profesorom kao razbojnik pred sudijom.

S knjigama pod pazuhom izišao sam na ulicu. Odmah mi je ušla vlaga u cipele, i sav sam se stresao od zime. Kiša mi je udarala u lice, knjige sam sakrio pod kaputić. Ulice su bile tužne, sive; sve je bilo sivo, ljudi, misli, čitav svijet. Pločnik je bio klizav, po cesti su se sakupljale i razlijevale velike bare, a kad bi prošla kola, prskalo bi na obje strane, i ljudi bi se izmicali. Neba nije bilo; sve do mokrih krovova visila je siva magla. Ljudi koje sam sretao bili su svi mrki, neljubazni, kao da iza čela skrivaju tamne misli, ružne brige; jurili su jedni pored drugih; svi su gledali u zemlju.

Nisam išao pravo prema školi, jer je bilo još prerano. Išao sam po ulicama, ne gledajući nikuda, ne tražeći ništa. S vremena na vrijeme zamirisale bi iz otvorene pekarnice tople svježje zemičke, one zlatnorumene zemičke; zagrižeš jednom pa je

više nema! Tiho je padala kiša; iz oluka na ćoškovima curila je voda, barice su rasle, preplavljajući cestu od jednog do drugog pločnika. Kako koraknuh, noga mi je šljapnula po vodi i napunila cipelu sve iznad prstiju.

Školska zgrada bila je vrlo visoka i vrlo gospodska; bio sam pred njom kao prosjak pred gradom. Prozori gledahu mrko i strogo, kao učitelji. Kad sam ušao u hodnik, oborio sam glavu; bilo mi je mučno. Tako čovjek stupa u hram neprijateljev, ruku zavezanih na leđima, sav ubog i ponižen. Noge su mi bile teške, išao sam polahko po stepenicama, pognut, kako idu starci.

U školskoj učionici bilo je vrlo toplo; ali odisalo je tuđe, neprijatno, sam Bog zna kako, kao poslije riječi "Ruhe!" (Mir)¹⁹.

Kad je čovjek ugledao te uredno i brižno poredane klupe, odjednom više nije bio čovjek, nego učenik i broj u razrednoj knjizi. Bol ti grize srce, udara te o potiljak, a ti razmišljaš o tome kad je rođen Klopštok²⁰!

Ništa nisam znao koji je bio nastavnik i šta je govorio, sve vrijeme bila je u meni samo jedna misao;

"Neka se svrši, to nije ništa; prestani!" - Pored mene sjedio je moj debeli drug, sin ljubljanskog krčmara, te je bez prestanka jeo. Skrivao se za široka leđa svoga druga, koji je pred njim sjedio, te jeo. Imao je okruglo, bucmasto lice i zle, škrte očice; debele ruke bile su stalno masne, jer je jeo i jeo. Meni je u grudima bilo suho i prazno, jezik mi je bio tvrd.

U deset sati, za velikog odmora, ustali su svi da kupe kobasice kod vratara, ili da se protrče po dvorištu. Nisam znao kud bih pošao. Nešto mi je leglo na srce, te sam osjećao da sam sam. Najradije bih zavikao naglas kao dijete: "Bože, daj mi da umrem!"

Prišao mi je jedan drug i rekao mi: - Čuješ, dobio si pismo.

Zaista, na dasci je bilo napisano moje ime. Pošao sam kao starac, teškim umornim koracima k vrataru.

Kad sam pismo primio, ruke su mi se tresle; skrio sam se k prozoru da to sveto pismo ne bi vidjelo nijedno neposvećeno oko. Velike, drage, nevješte crte pokazivale su materinu ruku. Otvarao sam polahko, i zaista čudno, veselo i teško, bilo mi je pri srcu. Tamo su bila opet ona velika, teška, nevješta pismena: "Dragi sine!" Jer mati je tek od nas djece naučila pisati: zato da je ne bude sramota pred drugima. Kad sam otvorio pismo, nešto je zvecnulo na tlama; sagnuo sam se i digao: bila je to desetica.

---

19 "Ruhe" (njem.) - mir! U Cankarevo vrijeme, kad je njegova uža domovina potpadala pod Austriju, nastavni jezik u školama bio je njemački. Možda je Cankaru i zato škola bila tako nemila i neprivlačna.

20 *Klopštok* (Klopstock), Fridrih Gotlib (1724-1803)-njemački pjesnik, većinom religiozni (glavno djelo o stradanju Hristovu - *Mesijada*).

Bila je to ona tanka, izlizana, srebrna desetica, kakvih već odnedavno nema. Kad sam je uzeo u ruku, kao da je milost Božija sišla na mene. Sve je uzdrhtalo, zaplamtjelo u meni, dignulo me uvis, kao u plamenu ljubavi. Vidio sam onu dragu, veliku, drhtavu ruku, koja je u ruci držala posljednju deseticu te je najzad spustila u pismo. Jer ta desetica je bila posljednja, znao sam to kao da je to bilo na njoj napisano.

Sakrio sam se sasvim u kut da me niko ne bi vidio. Iz srca, iz prstiju; iz čitavog tijela prodrlo je iz mene jecanje i treslo me kao u groznici. Ali kad sam se vraćao po stepenicama u učionicu, bilo je u meni svjetlo. Mati je iz daljine vidjela moj bol i nasmiješena osvrnula se na mene, kao što se može osvrnuti samo milo sunašce. I gle, čudo neviđeno, zaista su se oblaci razmaknuli, i veselo sunce zasjalo je kroz prozor.

Matere više nema, ni onih starih desetica, i dani su sada mračni i pusti sve do noći.

ŠOLJICA KAFE

U svom životu mnogo puta bio sam nepravedan prema čovjeku koga sam volio. Takva nepravda je slična grijehu protiv duha svetoga. Ni na ovom, ni na onom svijetu ne oprašta se, ne briše se, ne zaboravlja. Ponekad miruje dugo godina, kao da se u srcu ugasila, nestala, utonula u nemirnom životu. Odjednom, u času veselja ili noću, kad se prestrašen probudiš iz hrđavih snova, teško sjećanje pada na dušu, zaboli i zapeče tolikom snagom, kao da je grijeh učinjen tek u tom trenutku. Svako drugo sjećanje može se brisati kajanjem i blagom mišlju - ali to se ne može izbrisati. Crna mrlja leži na srcu, i ostaje vječno.

Čovjek bi u duši sam sebi htio da slaže: - Pa to nije bilo tako! Samo tvoja nemirna misao načinila je noć iz sjenke u prisoju! To je bila sitnica, svakidašnjica, kakve se na stotine i hiljade zbivaju od jutra do večeri!

Utjeha je varljiva, i čovjek osjeti sam, i sa gorčinom, da je varljiva. Grijeh je bilo da je učinjen jedanput ili hiljadu puta, bilo da je svagdanji ili nepoznat. Srce nije krivični zakonik, da bi razlikovalo pogrešku od zločinstva, ubistvo od umorstva. Srce zna da "podlac ubija pogledom - junak mačem" i radije će oprostiti maču nego pogledu. Srce nije ni katehizis, da bi razlikovalo male i velike grijehove, da bi razlikovalo one po riječi ili po spoljašnjim znacima. Srce je pravedan i nepogrešiv sudija. Ono sudi i presudi grešnika po prikritom, jedva svjesnom pokretu, po trenutnom pogledu, ni od koga zapaženom, po neizrečenoj, jedva na čelu zapisanoj misli; čak po koraku, po kucanju na vrata, po srkanju čaja. Veoma malo grijehova je zapisano u katehizisu, a ni ti nisu glavni. Kad bi srce bilo ispovjednik - ispovijest bi bila duga i strašna!

Oprostiv je grijeh koji se može riječima kazati, pokajanjem izbrisati. Težak i pretežak, do posljednjeg časa krvav je grijeh koji je ostao samo u srcu kao sjećanje bez riječi i bez oblika. Čovjek ga priznaje tek samom sebi, kada bulji u noć i kad mu je pokrivač na grudima teži od kamena.

- Nisam ni krao, ni ubijao, ni provodio blud; čista je moja duša!

Lažove! Zar nisi ljuštio jabuke kad si prolazio mimo gladna čovjeka i pogledao ga bez stida? To je bilo gore nego da si krao, ubijao ili provodio blud!

Pravedni sudija, srce, radije će oprostiti ubici, koji je, polazeći na vješala, pomilovao dijete što plače nego tebi čistuncu! Jer srce ne zna za sitnice, pa ni za paragrafe...

Prije petnaest godina došao sam kući, i ostao kod kuće tri sedmice. Za cijelo to vrijeme bio sam potišten i zlovoljan. Stan nam biješe sama pustoš; u svima nama bilo je, čini mi se, nešto teško, odvratno, kao vlažna sjenka.

Prve noći spavao sam u sobi, ponekad sam se noću budio, i u mraku vidio da je

majka ustala iz postelje i sjedila je za stolom. Sasvim mirno, kao da spava, čelo je pritiskivala dlanovima, njeno bijelo lice svijetlilo se, mada je prozor bio zastrt i napolju nije bilo ni mjeseca, ni zvijezda. Pažljivo sam slušao i razabirao da to nije disanje u snu, već mukom prigušeno jecanje. Pokrio sam glavu, ali i kroz pokrivač, pa čak i kroz san, čuo sam njeno jecanje.

Preselio sam se na tavan, na sijeno. U taj svoj stan morao sam se peti po strmim, polomljenim stepenicama, koje su izgledale kao ljestve. Postelju sam prostro po sijenu; sto sam postavio pred vrata prema klancu. Vidik mi bijaše - siv, razriven zid. U hrđavom raspoloženju, potištenosti i mračnim brigama, pisao sam svoje prve ljubavne pripovijetke. Silom sam svoje misli odvodio na bijele putove, na cvjetne livade i mirisna polja, samo da ne bih vidio sebe i svoj život.

Jednom sam zaželio crnu kafu. Ni sam ne znam kako sam došao na tu misao, poželio sam je. Mogućno sam stoga što sam znao da kod kuće nema ni hljeba, a kamoli kafe. Čovjek, u samoj rasijanosti, postaje zao i nemilosrdan. Majka me pogledala velikim, pažljivim pogledom i nije odgovorila. Pust i zovoljan, bez riječi i bez pozdrava, vratio sam se pod krov da bih pisao kako su se Milan i Breda voljeli, i kako su oboje bili plemeniti, srećni i veseli.

"Ruku pod ruku, oboje mladi, jutarnjim suncem ozareni, rosom umiveni..."

Začuo sam tihe korake po stepenicama. Došla je - majka; pela se polagahno i pažljivo, u ruci je nosila šoljicu kafe. Sada se sjećam da nikada nije bila tako lijepa kao u tom trenutku. Kroz vrata je koso sijao pramen podnevnoga sunca pravo majci u oči; one su bile veće i čistije, sva nebeska svjetla blistaše iz njih, sva blagost i ljubav nebeska. Usne su se osmjehivale kao u djeteta koje donosi radostan dar.

A ja sam se okrenuo, i rekoh pakosnim glasom:

- Ostavite me na miru!... Sada neću!

Još nije bila na vrhu stepenica, vidio sam je samo do pojasa. Kad je čula moje riječi, nije se ni makla; samo ruka u kojoj je držala šoljicu zadrhta. Gledala me prestrašena, svjetlost u njenim očima se gasila.

Od stida mi krv udari u lice, brzim koracima pođoh joj u susret.

- Dajte, majko!

Bilo je prekasno; svjetlosti nije bilo više u njenim očima, ni osmijeha na njenim usnama.

Popio sam kafu, i tješio se:

- Naveče ću joj kazati onu riječ, onu ljubaznu riječ, za koju prevarih njenu ljubav...

Ne kazah joj je ni te večeri, ni drugoga dana, pa ni pri oproštaju...

Tri ili četiri godine poslije, u tuđem svijetu, tuđa žena donese mi u sobu šoljicu kafe. Tada me ošinu, zapeče u srcu tako snažno, tek što nisam kriknuo od bola. Jer, srce je pravedan sudija i ne zna za sitnice...

NAŠ LAZ

I mi smo imali svoj laz.

Tamo, u usamljenim zabačenim notranjskim bregovima, među pustim hladnim provalijama i jarugama samuju male kotline - lazi. Na dnu tih malih kotlina je komadić obrađene zemlje, koji je obično ograđen oštrom bocom i kamenjem. Ponegdje raste orah ili tamna kruška, inače je svuda iskrivljeno grmlje, niska siromašna trava i korov. Posuti su lazi bijelim kamenjem, koje se našlo tu bogzna otkuda - možda se u oluji sručilo sa samog neba.

Taj pedalj obrađene zemlje rodi nešto krompira, graha i graška; sav rod mogla bi jedna žena lahko da obere i odnese u čezama ili korpi; ne bi trebalo ni sedmicu dana da ide na njivu, jer lazi su polja napoličara i najsiromašnijih seljaka, koji u močvarju ne mogu da uzmu pod zakup ni lijehu. I baš zato, mislim, jer su njihov jedini udio pod suncem, vole svoje lazi dublje i svesrdnije nego svoju kraljevinu.

Najmoćnijim korjenovima se sviđa oko srca ljubav prema rodnoj grudi. Čovjek koji je odagnan u svijet, iščupan iz zemlje, žali ponajprije za kućom, za njivama, za sjenokosima, čak za siromašnim lazom, a tek onda za majkom, sestrama i braćom. U nama svima teče seljačka krv i u toj krvi ljubav prema zemlji, žudnja za zemljom. Došao sam do mnogih saznanja - dao bih sve to znanje i svu mudrost za usku lijehu pod brdom, za skroman vrst kraj kuće. Amerikanac²¹ koji se poslije mnogo godina vratio u domovinu iz koje ga je otjerala briga za hljebom ili pak protjerala tvrda pesnica poreza i drugih tereta, osnuje nov dom najradije blizu prodanog ili porušenog doma svojih očeva.

Gorak je oproštaj sa ženom, još gorči je oproštaj s majkom; ali oproštaj od očinske grude kida srce, razdire grudi, tjera suze u oči čovjeku koji nikada nije plakao.

Moja majka je bila seljanka, i u svome srcu u svim svojim mislima ostala je seljanka do smrti. Kad sam bio nasamo s njom, pripovijedala mi je kako je lijepo bilo tamo u horjuljskim bregovima. Svakog ljeta smo se dogovarali da pođemo tamo i nije bilo daleko do tih krajeva, ali smo razgovarali o tom putovanju kao o drugom, veselja punom hadžiluku u Čarobnu Zemlju, u obećanu Koromandiju²². Nikada nismo otišli tamo; mati je prije toga umrla. Još tri sedmice prije smrti, ili je možda bilo još bliže toj strašnoj večeri, rekla mi je kad sam se nagnuo nad njeno znojno, upalo, napaćeno lice: "Ne bi li išli iduće sedmice?" - "Idemo iduće sedmice!" odgovorio sam; u grlu me tako steglo i gušilo da ni zaplakati nisam mogao.

Njena plamena misao, njeno vjerno nadanje, njena sveta uspomena - sve je bilo samo čežnja za izgubljenom, ugrabljenom grudom, za mirisom sjenokosa i njiva, za dahom dalekih šuma. Tu čežnju osjećao sam i ja, i danas je ona u meni tako živa i

21 Slovenac iseljen u Ameriku.

22 Zemlja čuda.

tako gorka kao što je bila onog prvog dana kad sam je osjetio.

Imali smo svoj laz; sat hoda je bio od sela. Put se vio najprije kroz tijesnu jarugu, a u kišne dane, naročito s jeseni, pretvorila bi se ona u vododerinu. Ako je tih dana trebalo da idemo do laza, išlo smo putanjom uz njive, a noge su nam preko gležnjeva upadale u blato. Iz jaruge se put strmo vijugao uz brijeg. Za taj klanac nisam mario; i popravljena jaruga mi se činila prijatnijom; bila je tamna i hladna, granato, visoko divlje grmlje bacalo je na nju sjenke s obje strane. A klanac je bio širok, pust i go: ako je sijalo sunce, bio je vruć i prašljiv, prava pustinja, crvena prašina prodirala je u oči i usta i miješala se sa znojem na čelu i licu; čovjek bi se zamorio već na trećem koraku. Ako je, pak, bila rosa ili čak padala kiša, ilovača bi se razmekšala i postala klizava kao led; i bosonog bi se klizao. Tome klancu nigdje i nikada nije bilo kraja.

Ali na stranu put, na stranu jaruga i klanac! Naš laz je bio naš laz - naše polje, naš svijet, naše najmilije blago! Zimi smo razgovarali o prolječnim radovima s tolikom revnošću kao da imamo najmanje sto ara imanja. Jedva što je kopnilo po prisojnim rebrima, hitali smo laz, koji je bio još sav pod snijegom. Taj prvi izlazak mi je bio uvijek praznik. Tamo gdje je sunce već popilo snijeg, pokazala bi se crna, mokra zemlja, nicala su visibabe. U klancu se strašno klizalo, na suncu se svijetlila mokra ilovača; a tamo gdje je put zavijao na osojnu stranu, ležao je snijeg još pedalj visoko.

S proljeća, ljeti i s jeseni dolazili smo na laz i kad treba i kad ne treba. Dijete hita materi samo da je blizu nje, da je vidi stisne se uz njen skut. Ne pita da li je jadna i žalosna; čini mi se da je utoliko više voli što je jasnija, žalosnija i bolnija. Teško nam je bilo kad bi u poznu jesen pobrali posljednje kruške, počupali pritke za grah i natovarili ih na kola. Osvrtali smo se dokle god se još laz vidio.

"Zbogom, ti zemljice naša, ti naša siromašna ljubazna majko, naše veselje i naša slatka brigo! Zbogom, pa ne zaboravi na nas u svojim dugim snovima, kao što ni mi nećemo zaboraviti na tebe!"

Sam ne znam kako se dogodilo i kako se moglo dogoditi da naš laz iznenada nije bio više naš. Ili smo se zamjerali vlasniku tog zemljišta, ili je sam htio da obrađuje taj prosjački pedalj zemlje, ili se javio drugi zakupac - ne znam. Samo toliko znam, laz više nismo imali i nas je to pogodilo kao da nam je ko izmakao tle ispod nogu.

Bili smo zakupci, a to znači: putnici koje snažan vjetar može da baci danas na ovu, sutra na onu stranu. Nigdje ni za dlan grude da čovjek može stati i kazati. "Moja je ova zemlja, na svome zemljištu stojim!"

Satrveni da govorimo o laz, ako ga je ko pomenuo, govorio je sasvim kratko i tihim glasom - kao o mrtvacu koji leži u susjednoj sobi. Mati je šutila, nikada nije rekla ni riječi o laz; čak mi se činilo da njeno srce ne pati.

Te zime je oboljela.

Došao sam jednom kući - bilo je već pred Božić i bio je vedar dan - pa je sjedila na pragu, sva zgrbljena, zavijena u dugi šal. Uzano, gotovo djevojačko i sasvim bijelo je bilo njeno lice, oči su joj bile zagledane u beskrajnu daljinu. Uplašio sam se, a nisam znao otkuda i čemu taj strah.

"Mati! Ne tu, ne na mrazu! Uđimo u sobu!"

Uzeo sam je za obje ruke, podigao i ušli smo u sobu.

Dok smo sjedjeli za stolom, pogledala mi je u oči i nasmiješila se. Taj smiješak vidim još dan-danas, mada je otada prošlo već mnogo godina, toliko je bola i čežnje bilo u njemu.

"Pa ništa zato, gledaj, što laza više nemamo! Ta bio je i tako predalek... Moje noge su već stare i umorne... ko bi se verao po tim klancima!... Znaš li šta sam zamišljala kad sam sjedila tamo na pragu? Da uzmemo u zakup lijehu tamo pod Hruševicom! Bliža je to i sasvim drugačija zemlja... Već sam u mislima izabrala lijehu, onu koja se položeno penje uz brijeg od sušare do sušare... Tamo siješ kamen a žanješ zlato!"

Tako gorko i teško mi je bilo na srcu da me je peklo u očima. Majka me je pogledala i zašutila. Ono što sam ja znao, i ona je znala; to su samo dječiji snovi, samo priče o dalekoj zemlji preko devet brda i dolina, o obećanoj Koromandiji! Čovjek govori da bi s vjerom naglasio tihi predanost duše...

Odmah poslije praznika mati je legla i ležala tri sedmice. Sjedio sam kraj njene postelje, otirao sam joj znojno lice i slušao njene bolne snove... Koliko vas je, ljudi Božiji, koji ste doživjeli takve dane i noći? Dotada nisam znao da u najgorčem trpljenju nema ni suza ni uzdaha.

Tri dana pred smrt nije me više prepoznavala, ali posljednjeg dana jeste. Polagahno je okrenula glavu prema meni i pogledala me velikim, jasnim očima.

"Ti, Ivane... meni se ipak čini da bismo opet mogli dobiti laz... znaš li još kako smo tamo ljuštili grašak da ga ne bismo prenosili s ljuskama... Daj mi vode, žedna sam!"

Te noći je umrla, lijepo i mirno je bilo njeno lice, takvo kakvo je još dan-danas u mome srcu i u svim mojim mislima.

ČVARKOV KOLAČ

Kad je Lenart posjećivao školu, i bio još ministrant, svim svojim velikim srcem zavolio je gospodina Julčeta, jer Julče biješe - gospodin.

Učitelj ga pozva i javi mu:

- Svakog četvrtka i nedjelje da odeš Julčetu; pazi da uči i napiše zadatke! A i inače, možeš ići k njemu, ako budeš pametan, neće ti to biti naodmet!

Lenart je pošao kući i drhtao od radosti.

- Majko, poučavat ću Julčeta!

Majka mu se osmjehnu, pa i nju obli rumen po licu.

- Ta znao sam! Znao sam ja! - reče Lenart, i soba više nije bila mračna, bila je kao posuta zlatnim zracima, u zlatnicima.

Julčetovi su imali visoku bijelu kuću pored potoka; iza kuće prostiraše se velika bašča, djeca su gledala kroz gvozdenu ogradu, kroz gustu živu među, ali ništa nisu vidjela.

- U toj bašči mi ćemo učiti - reče Lenart.

Julče biješe veliki dječak, za pola glave viši od Lenarta. Biješe snažan, veseo i nestašan, kao da su mu iz očiju i iz svih prstiju letjele žive vamice. A biješe i lijep, da bi se čovjek ushitio njime. Njegovi obrazi bili su baršunasti kao u breskve, njegove oči bile su svijetle i obijesne, od proljećne radosti stalno rosne, njegov smijeh bio je zvučan i skladan kao zvonjenje zvona. Kad bi se Lenart kao ministrant pred oltarom, prenoseći tešku sveštenu knjigu na jevandjeljsku stranu, okrenuo i međ narodom spazio Julčeta, zamaglilo bi mu se, od miline bi ga zaboljelo. A uvijek bi ga zapazio, i među stotinama ljudi, pa bilo da su pred njime stajali u duplim redovima, spazio bi ga i kroz debeo zid.

Često je bio potišten i uvrijeđen zbog svoje ljubavi, ali nikad je nije ni zatajio, niti je dozvoljavao da je ma šta zamrača. Uzdahnuo je, na oči su mu suze navrle, a srce je u bolu ostalo toplo i odano. Najgore ga je bolno dirnulo kad je jedanput došao pred drvenu sjenaru, u blizini kuće, i tu spazio Julčeta, koji je sjedio na sijenu sa svojim drugom. Taj drug mu biješe velika mangupčina, imao je pjegavao lice i znao je sve. Tu su sjedjeli, smijali se grubim smijehom, pozdraviše ga sa tako čudnim i drskim očima, kao da bi gledale iz blata.

- No, sveti Alojzije, da li te je sramota? - upita ga mangup.

- No, učenjače, da li bi s nama čitao i kakvo drugo štivo? - nasmija se Julče,

gledajući pravo u njega bez straha, mutnim i neuljudnim pogledom.

Lenart pocrvenje u licu, ne progovori ni riječi i ode; u srcu ga zaboljelo kao da se na nj svali nešto jako prljavo. Za sobom je čuo smijeh, prljav i hrapav, kao da bi se smijale pijanice u krčmi.

Niko nije bio ponižen, pa ni pjegavi mangup. Tužno biješe njegovo srce jedino zbog toga što je osjetio da se po svijetu preлива crna prljavština, koja nikoga ne poštedi i koja se ne zaustavlja čak ni pred samim svetohranilištem. Iz ogromnog hljeba brizga na sve strane; koga poškropi, taj se tako brzo ne umije.

- Samo njega ne - samo njega da ne pogodi! - molio je, a ni sam nije znao koga ni gdje, kad je zaduhan bježao svojoj kući.

- Da ne bi pogodilo moju ljubav! - tiho reče njegovo srce, koje jedva umače pred prljavim kapima.

- Šta ti je pa tako teško dišeš i tako si blijed? — upita ga majka.

- Pao sam! - odgovori, i okrenu se ustranu.

U pokladnu nedjelju popodne pođe Julčetu. Na pragu mu se majka nasmijala i doviknu za njim:

- Pazi da doneseš veliko parče čvarkova kolača!

- Hoću!

Sunce je bilo toplo, snijeg je kopnio, na putu se miješao s blatom u žuti kaljavi brijeg, koji je dopirao do gležnjeva. Mimo koju god krčmu da je prošao, čuo je smijanje, i pjevanje, i zveckanje čaša. Koga god je sretao, taj je u licu kiptio od pokladne radosti, namigivao suncu, hodao poskakujući, rukama pravio krugove kao da igra s djevojkom.

- Bog da vam blagoslovi nedjelju, a i meni tako da Bog da! - osmijehnu se Lenart, pa požuri. Kaljuga mu glasno cmakala u niskim materinim čizmama, koje su bile suviše velike za njega.

Kuća Julčetovih bila je još bjelja, još gospodskija nego prije, kao da ju je sunce opralo. Svjetlost je upirala u prozore, da su blistali u čistom zlatu. Gradić, dom veselih i srećnih ljudi, koji se među sobom vole i darežljivom rukom čak i drugim dijele ljubav.

Kad stupi na široki trijem, obuze ga neočekivano čudan strah da se nije usuđivao stupiti naprijed. Čuo je glasove iz sobe, poznade potpuno jasno i Julčetov glas, ali se bojao da zakuca na vrata. Trijem mu se pričinio vrlo visok, i prostran, i tako stran kao da još nikad nije bio u njemu, bijeli zidovi, hladno i oholo, gledali su u njega da,

osramoćen, spusti oči. Sve se nekako čudno izmijenilo, za hiljadu milja odmaklo se u daljinu.

Iz kuhinje dođe stara sobarica, koju je poznao. Imala je dugu bijelu kecelju, a u kosi bijelu mašnu. Na velikom poslužavniku nosila je kolač od čvarka, već narezan, šećerom posut. Žuta zapečena kora pri svakom i najlakšem koraku, lagahno se tresla. Ta žuta kora bi hruštala među zubima, da se zatim slatko i sočno rastopi na jeziku. Sobarica, makoliko da je škiljila na jedno oko, drugom prilikom uvijek bi ga spazila; oslovljavala ga je uvijek, čak ga je u kuhinju katkad i pozvala; sad se na nj i ne osvrnu, prođe mimo njega kao mimo zida. Tek kad se vrati, onako mimohod, oslovi ga:

- A šta ćeš ti ovdje? Zar ne vidiš da ručaju?

I ode. On se ohladi od nogu do srca. Tada mu više nije bilo do čvarkova kolača, ni do one žute kore koja se na jeziku rastapa kao topao med. Razmakoše se debeli zidovi, ostade razgolićen na vidnom mjestu, i majka ga je gledala. Kako bi se pokrio, da bi pred njom sakrio svoju sramotu? Osmjehnula se: "Pa donesi samo veliko parče čvarkova kolača!" I sada sjedi kraj prozora i osmjehuje se. Taj se osmijeh najednom ohladio, raskolačiše se oči od užasa.

Lenart se okrenu i htjede da ode, već se nalazio na pragu, ali se skokom vrati, stade pravo pred vrata, da ni sam ne zna kako kao u zanosu. Prihvati kvaku otvori i stupi u sobu samo za jedan korak. Tu, između otvorenih vrata stade, sitan i malen, starački povijen, u glomaznom, suviše velikom i širokom odijelu, u velikim čizmama, do gležnjeva kaljavim, nakazan patuljak kao bičem s puta dotjeran. Gledao je u tu strašnu svjetlost, jedva da je što vidio.

- Šta tražiš ovdje?

- A čiji je ovaj?

- Koliko je blata donio!

- Da nisi pogriješio put za štalu?

Jedva da je šta vidio, jedva šta čuo; blistalo mu u očima i pameti. Ali vidio je Julčeta kako se duboko sagnuo za stolom i zagledao se u njega radoznalim pogledom, razuzdanim i gladnim, kao pod drvenim sjenarom. Na podu, pored njegove stolice, ležaše veliki pas, žute kovrdžave dlake, a sve oko psa razbacane debele mrve čvarkova kolača. Julče zgrabi psa za dlaku među ušima, podignu mu glavu i pokaza mu Lenarta.

- Ks! Ks! - Dede!

Pas muklo zareža i lijeno se diže na prednje noge.

Neki čovjek ogroman i do tavanice visok, diže se i jednim samim korakom dođe do vrata i zalupi ih tolikom snagom da se Lenart zatetura po trijemu. Uze šešir i poletje na put, a nije se ni osvrnuo, ni dušom dahnuo.

Išao je pravo i baš ništa i ni o čemu nije mislio, čak ni žalosti ne osjeti. Vidio je samo onog lijepog psa i čvarkov kolač, koji je bio razbacan oko njegovih dlakavih šapa.

- A gdje nađe, onog psa, tako odjednom?

Po blatu i kaljuzi gazio je brzim korakom kao da mu se silno žurilo. U susret mu dođe neka stara žena sva pognuta i zadihana; u ruci je nosila svežanj, oslanjala se na dugi štap.

- Kuda ćeš momče, na ovu stranu?

Zastrašen, on se osvrnuo; sunce je već bilo zašlo, kuće su bile daleko na kraju usamljenog polja, pokrivenog snijegom, široki put je već tonuo u noć.

- Nikuda, majko! - reče.

Pogleda ga pažljivo i sasvim iz blizine, zatim se maši u svoj svežanj i ponudi ga žutim kolačićem od boba.

- Evo ti, sirotane! A i plakao si! Idi svojoj kući!

Pogradi se po obrazima i osjeti da su vlažni.

- Neka ti Bog uzvрати, majko!

Vratio se natrag u selo, noge su mu bile mnogo otežale, da ih je jedva dizao iz gustog blata, put je bio strašno dug, kao da izmiče pred njim. Teška tuga je ležala na njegovom srcu, teška i preteška, da mu se kidalo i paralo sve do grla i do očiju.

- Mislio je da sam došao zbog čvarkova kolača! Šta će mi čvarkov kolač, neka Bog da blagoslova svima! Došao sam da bi me milo pogledao, ustao od stola, pružio ruku... Ne zbog čvarkova kolača! Ta ni majka nije mislila na čvarkov kolač!

Samo srce nije moglo, i nije htjelo da samo sebi dokazuje kako je bilo gladno ljubavi, od te gladi ga je sramota.

Stigao je do prve kuće, a kuća biješe krčma. Prozori su bili silno osvijetljeni, djeca su se tiskala na pragu i po trijemu. Harmonika je svirala veselu poskočicu, iz larme je razlikovao klizanje i udaranje nogu, vriskalo se, smijalo, čaše su zapjevale.

- Svadba je!

Lenarta obuze nešto toplo i prijatno, i sam, čisto nehotice, stupi u trijem. Tu je

mirisalo na vino, na čvarkov kolač, na bobove kolače i masna pečenja.

Vrata se širom otvoriše, svjetlo se prosu, vidjeli su se parovi koji su se vrtjeli u prašini i svjetlosti, za stolovima sjedjeli su svatovi, svi već bučni, crveni i pijani; pod prozorom, na širokoj klupi sjedio je svirač, razvlačio harmoniku i, kao da je od vina zadrijemao, klimao glavom. Veliki momak, sav okićen karanfilima, do tetura se do praga, tek što ogromnim čizmama nije nagazio Lenarta.

- A, ovo je Zelenko, gospodarski Zelenko koji zimi i ljeti nosi čizme! Hoćeš li čvarkova kolača, hoćeš li vina, gospodarski Zelenko?

Šapastom rukom zgrabi ga za rame, zavrti i povuče u sobu.

- Na ti, gospodarski Zelenko, natrpaj u kaput, u taj dugi očev kaput! Na, ustreba li i u čizme zatakni, u te materine čizme što tako zjape.!

Momak je prikupljao sa stola parčad čvarkova kolača. Lenart je trpao u kaput, svatovi se za to nisu ni brinuli.

- Na, evo i vina! Punu čašu! Do dna! Ako ne iskapiš do dna, zgrabit ću te za kosu!

Lenart je pio, živa vatra prožme mu tijelo, prodre u samu dušu. kada glavu nagnu nazad, zažmirivši upola, pogleda momka u lice, vidio je pune crvene obraze zagrijane i nabrekle od vina, nestašne, debele usne, svijetle oči iz kojih je izbijala ona vesela dobrota, koja se naglas smije, kako bi se pred ljudima pritajila. Vino je popio nadušak; oči mu zasuziše i zamagliše, iz obraza mu udari plamen:

- Bog da ti uzvрати... za sve!

Kad se vrati na put, svijet je bio prijatan i lijep, dolinom su se palile bijele i crvene svjetiljke, treptale i poskakivale, igrale se među sobom, tek što nije čuo njihovo smijanje. S obje strane kaput je otežao i udarao ga po koljenima.

- "Gospodarski Zelenko", strpaj, napuni! Zašto je tako rekao "gospodarski Zelenko"? Zbog ovih čizama što zjape? Ili zbog toga što...

I misao mu stade, više nije mogla nikud. Biješe ga, valjda, sramota da rekne:

- Zbog toga što je gospodsko ovo moje gladno lice!

Ni sam nije znao kako i kad stiže kući. Zadihan i zagrijan, pogleda i spazi da se nalazi usred sobe. Bilo je već kasno, lampa je gorjela. Pored lampe je sjedjela majka i čitala knjigu o mukama Kristovim, koju je već odavna znala od početka do kraja. Franca je ležala na jastuku pored peći, kad je stupio u sobu, podignu glavu, svojim svijetlim očima buljila je u njegov natrpani kaput.

Majka ga pogleda pažljivo i bilo joj je smiješno.

- Zar si pijan, Lenarte?

- Tako je, majko teško sam se opio! - nasmijao se glasno.

Pogledala je čizme uz koje se priljepilo blato za palac debljine.

- Ta kakav si? Kuda si išao?

- Bogzna kuda sam se vrzmao po polju! Gle, toliko sam donio, da sam već jedva nosio!

Iz kaputa je izvlačio parče po parče slatkog čvarkovog kolača, mirisnog i masnog, lijepo zapečenog, punog žutih čvaraka. Najzad položi na sto još bobov kolač, koji je bio sav zgnječen.

- Sve mi ovo dadoše!

- Dobri ljudi su Juletovi, iako su bogati; večeras pri molitvi, da ne zaboraviš na njih!

- Neću, majko!

Hladnoća od mokrih nogu potrese ga, i prodre mu mileći pravo do dna srca.

GRIJEH

Bilo je toplo i snijeg je kopnio po krovovima; kapalo je i kapi se blistale na suncu. Ulicama je prolazio varoški svijet u lijepim odijelima.

Majka stiže pred školu veoma rano. Na velikom trgu već je vladao potpuni mir; prozori visoke kuće odsijavali su i katkad bi se čuo glas profesora, koji je u školi govorio oštrim i zvonkim glasom.

Majka je stigla izdaleka; stiže sa sela, koje je bilo udaljeno od varoši dobra četiri sata hoda. Njezine čizme - muške čizme koje su joj dosezale do koljena - bile su sve blatnjave; pa i suknja - široka seljačka suknja išarana zelenim cvjetovima - bila je poškropljena. U desnoj ruci majka je držala kišobran i veliki svežanj, u kome je nosila košulje i par čizama za Jožeta, a u lijevoj ruci držaše veliku maramicu u čiji je čvor stavila deseticu, koju je donijela za Jožeta.

Majka je bila umorna i gladna, ujutru nije kupila nimalo hljeba za sebe zbog toga da joj ona desetica ostane cijela. Noge su je boljale i kašljala je; njeno lice je bilo suho, na obrazima je imala duboke jame. Hodala je polagahno gore-dolje po trgu i gledala u prozore, koji su se blistali kao da su pozlaćeni.

U školi je zazvonilo; zvonilo je dugo, a zatim nastade buka i žagor. Iz velikih vrata ispade mnoštvo đaka; najprije oni mali iz nižih razreda - galamili su i gonili se po trgu; za njima iziđoše stariji đaci - hodali su ozbiljnije i gordo.

U gomili veselih drugova dođe i Jože.

Spazi svoju majku - seljačku suknju išaranu cvjetovima, visoke blatnjave čizme, crvenu gornju haljinu, šarenu mahramu na glavi, pozadi povezanu, veliki svežanj i nezgrapni kišobran.

- Zar nije to tvoja majka? - upita ga drug.

- Ne - nije to moja majka! - odgovori Joža.

Stidio se seljačke suknje, išarane zelenim cvjetovima, visokih čizama, crvene haljine i mahrame, i kišobrana i velikog svežnja; a u tom svežnju bile su njegove nove košulje, koje je majka noću šila, i po kojima su kapale njene suze.

Sakri se u gomilu i prođe mimo nje.

A majka je stajala i gledala brižnim očima. Ubrzo gužva prestade, đaci su još samo pomalo izlazili iz škole; zatim je zazvonilo i sve se ponovo utiša.

Već se majka riješila da pođe u Jožin stan, pa da ga tu pričeka. Kad je učinila nekoliko koraka, pomislila je da se, možda, zaboravio u školi, pa se vratila i čekala.

Noge su je boljale, naslonila se na zid, i gledala gore u prozore, koji su odsijavali na suncu; čekala je do podne. U podne je zazvonilo u školi, a i napolju zazvoni, podnevna zvona oglašavahu se sa svih strana. Ponovo zašumi, i iz škole ispadale su guste gomile. Majka pristupi bliže, pravo uz velika vrata, tražeći Jožeta. Nije ga bilo. Sve se opet utiša, izlazili su samo profesori, bradati, ozbiljni, i osvrtni se na nju.

U srcu se mati zabrinu, prestrašila se, misleći da možda leži kod kuće vrlo bolestan, i da čeka na nju, poziva svoju majku. Požurila je u njegov stan i noge su joj drhtale.

Joža je bio kod kuće; sjedio je za stolom i držao knjigu pred sobom. Kad je otvorila vrata, odmah je ustao i pošao joj u susret.

- A kad ti stiže?

- U jedanaest.

- Zar me nisi vidio gdje sam te čekala?

- Nisam vas vidio! - odgovori Joža.

Poslije podne pođoše u varoš lijepom ulicom, s desne strane, sve su kuće svijetlile kao o prazniku, blistave kapi su padale iz oluka i udarale veselo po kamenoj kaldrmi. Joža je pratio majku kad se vraćala kući. U srcu zaželi da se sakrije i naglas zaplače. Sretali su ga drugovi; sreo ga je i onaj drug koji ga je pred školom pitao - Zar nije to tvoja majka? Joža se više nije stidio, glasno bi kliknuo: - Gledajte, ovo je moja majka!

Hodao je uz svoju majku, ali na njegovoj duši ležao je grijeh, koji ga pritiskivaše na zemlju, tako da su njegove noge bile umorne i otežale. Hodao je uz svoju majku kao Juda uz Krista.

Izvan varoši, majka se pozdravi sa sinom, a Joža je namjeravao kleknuti pred njom i sakriti svoju glavu u njeno krilo:

- Majko, zatajih te! - Ali nije kleknuo. Kad je majka već bila daleko viknuo je:

- Majko!

Majka se osvrnu.

- Zbogom, majko! - viknu i tako se oprostiše. Iz daljine vidio je kako je majka lagahno gazila po kaljavom drumu, njeno tijelo bilo je pognuto, kao da je na plećima nosila teško breme.

Joža otiđe kući i sjede u ugao na veliki svežanj koji je majka donijela, rukama sakri lice i zaplaka.

Grijeh je ležao na njegovoj duši i sve suze nisu ga mogle oprati; skliznuše pored

njega kao uz tvrdi kamen...

Davno je to bilo, a na njegovoj duši leži grijeh, težak i velik kao prvoga dana, i tako je sada njegov život prepun žalosti i patnje.

DJECA I STARCI

Djeca su bila navikla da razgovaraju prije nego što pođu na spavanje. Posjedala bi po širokoj peći i pričala sve što im na um padne. Kroz mutne prozore u sobu je gledao večernji mrak očima punim snova, iz svih uglova vile su se gore tihe sjenke i sobom donosile najčudnije bajke.

Pričali su što god im je na um palo, ali na um su im dolazile samo lijepe priče, isprepletene suncem, toplinom, ljubavlju i nadom. Sva budućnost biješe samo jedan dug i svijetao praznik, između Božića i Uskrsa nije bilo Pepelnice. Tamo negdje, iza šarene zavjese, cijeli se život tiho prelivao iz svjetlosti u svjetlost, trepteći i sipajući vamice. Riječi su bile samo polurazumljivo šaputanje, nijedna priča nije imala početka, ni jasnu sliku, nijedna bez kraja. Pokatkad njih četvero govoriše sva odjednom, i niko nije smetao drugome i svi su gledali zaneseni u prelijepu svjetlost nebesku, a tamo svaka riječ biješe zvonka i istinita, svaka priča imala je svoje čisto, živo i jasno lice, svaka bajka svoj sjajan kraj.

Djeca su među sobom bila slična, da se u mraku ni najmanje nije razlikovalo lice najmlađega, četvorogodišnjeg Tončka, od lica desetogodišnje Lojske, najstarije među njima. U licu su svi bili sitni i uski, a svi su imali velike, širom otvorene oči, koje su bile zagledane u nešto i u daljinu.

Te se večeri nasilničkom rukom umiješalo u njihovu nebesku svjetlost nešto neznano, iz tuđih krajeva, i nemilostivo udarilo među praznike, priče i bajke. Pošta je javila da je otac u Italiji "pao". "Pao je"! Nešto neznano, novo, strano, čisto nepojmljivo stupilo je pred njih, stalo tamo visoko i široko, pa nije imalo ni lice, ni oči, ni usta. Nigdje mu nije bilo mjesta; ni u onom bučnom životu pred crkvom i na putu, ni u onom toplom mraku na peći, pa ni u bajkama. Nije bilo ništa veselo, pa ni naročito tužno; jer to biješe mrtvo, čak nije imalo ni oči da bi pogledom prikazalo čemu i dokle, a ni usta da bi što kazalo riječju. Pred tom ogromnom utvarom, misao je stajala bijedna i bojažljiva, kao pred nekim silnim crnim zidom, i nikuda nije mogla. Došla je do zida, tu se začudila i ušutila.

- A kad će se vratiti? - upita Tonček zamišljen.

Lojska ga ošinu ljutim pogledom.

- Kako da se vrati kad je pao?

Zašutiše, sve četvero su stali pred čvrstim crnim zidom i nisu vidjeli preko njega.

- I ja ću poći u rat... - neočekivano se javi sedmogodišnji Matijče, kao da je brзом rukom zgrabio pravu misao i rekao sve što treba reći.

- Ti si suviše mali! - dubokim glasom upozori ga Tonček, četvorogodišnjak, koji je

još nosio suknjicu.

Milka, najsitnija i najbolešljivija među svima, umotana u suviše velik materin šal, tako da je ličila na putnički svežanj, molila je tihim, mehkim glasom kao negdje ispod sjenke.

- A kakav je rat, to kaži Matijče... pričaj priču!

Matijče je objasnio.

- Pa rat je kad se ljudi kolju noževima, sijeku sabljama i pucaju puškama. Što ih više pokolješ i posiječeš, tim bolje, niko ti ništa neće reći, jer tako mora biti. To je rat.

- A zašto se kolju i sijeku? - upita bolješljiva Milka.

- Za cara! - reče Matijče i opet zašutiše. U velikoj daljini pred njihovim zasjenjenim očima prikaza se nešto silno, svijetlom slavom ozareno. Ni makli se nisu, jedva što im se dah javljao iz usta, kao u crkvi za vrijeme svečanog blagosiljanja.

Zatim Matijče ponovo naglo zamahnu rukom da uhvati svoju misao, možda samo radi toga da bi na obje strane razbio tišinu, koja je mrko ležala nad njima.

- I ja ću poći u rat... krenut ću na neprijatelja!

- A kako izgleda neprijatelj... ima li rogove? - iznenada upita Milka tankim glasom.

- Dabogme da ima... kakav bi inače bio neprijatelj? - potvrdi Tonček, ozbiljno i gotovo ljutito.

Sam Matijče, također, nije znao šta da kaže.

- Mislim da ih nema! - reče tiho, ali mu riječ zastade u grlu.

- Kako bi imao rogove... čovjek je kao mi! - oglasi se Lojska zlovoljno, a zatim se zamisli i doda još: - Samo duše nema!

Poslije dužeg razmišljanja, Tonček upita:

- A kako je kad čovjek u ratu padne... ovako nauznak?

Pokazao je kako čovjek pada nauznak.

- Dotuku ga... - do smrti! - mimo objasni Matijče.

- Otac je obećao da će mi pušku donijeti!

- Kako da ti je donese kad je pao! - osorno mu uzvratilo Lojska.

- Pa su ga dotukli... do smrti?

- Do smrti!

Osmoro mladih, širom otvorenih očiju je ponovo začutilo i bojažljivo i začuđeno gledalo u mrak... začuđeno je gledalo u nešto neznano, srcu i pameti nepojamno.

Za to vrijeme sjedili su na klupi pred kućom djed i baba. Posljednja crvena rumen je blistala iza tamnog lišća u bašči.

Biješe tiho večer; samo je iz staje prigušeno dopirao otegnut plač, izvjesno je tamo bila majka, koja je otišla da nahrani stoku.

Dvoje starih sjedjeli su duboko pogureni, sasvim blizu jedno uz drugo, držeći se za ruku kao što prije toga davno nisu. U večernju nebesku rumen gledali su očima bez suza - i nisu izgovorili niti jednu riječ.

ŠEŠIRIĆI

Kad sam stupio na kućni prag, već se slijegao veseli šum i treska, i polahko iščezavao ili se gubio u gaju smreka pod brijegom. Na stolovima su ostali šeširići od slame, veliki, šareni, crveni na suncu.

Došlo je bilo na brijeg nekih sto učenica trećeg i četvrtog razreda škole iz predgrađa. Šeširići su bili skromni i iznošeni, slama opaljena, pantljike izbljedjele, forme zastarjele.

Čovjek stavlja potpis na sve čega se dotakne. Čak mi se čini da trag njegovog pogleda ostaje na zidu, na kući, na polju i na tuđem licu. Kada sam jednom pogledao u lice ženi koju sam volio, još je na njemu bilo zapisano da ga je minutu prije oskvrnavio bestidan pogled.

Šeširići su bili razbacani - gomila djece koja se zagrijala te se, vatrena i radosna, hvata po livadama. A na posebnom stolu, tri koraka od ostalih, šeširići su bili lijepo razmješteni, bili su noviji i razmetljiviji. Na putu uz livadu stoje gospodska djeca i nijemo posmatraju veselu gomilu.

Gdje su učiteljice? Na prostranom stolu pred krčmom leže dva prošarana šešira. Slama nije naročito dragocjena, svila traka i pantljika skromna, ali sva ta šarena skromnost pada u oči i razmeće se; naglašava da leži tu, na prostranom stolu i zapovijeda mir i red.

Na stolu, oko koga je vreva našarenija, radosna i glasna, leži šeširić koji nije ni dječiji, ni ženski. Veoma je skroman, slama mu je sva opaljena, već raščupana, igla je zahrđala, i na kraju ima sasvim običnu staklenu kuglicu i široku traku koja nije ni crna ni siva ni ljubičasta... Da nisi ti to, učiteljice - upola žensko, upola dijete - što si u mastilo zamočila traku, samo da imaš nov šeširić? Kada stojiš tu među djecom, sitna, zagrijana i zadihana, jedva ti je dvanaest godina. A kada legneš šušala, i kada briga zakuca na vrata uplašenog srca, onda ti je lice staro i uvehlo, kao da ti je trideset godina. Bog bio s tobom, siroto!

Na stolici visi šeširić djeteta, jedinca u majke. Takvih šeširića nema u dućanima. Još lani ga je nosila sama mati; samo po lijepim danima i u nedjelju, kad bi pošla na Rožnik. Ove godine ga je potpuno obnovila, promijenila mu je oblik, tako da su mu okrajci više polegnuti, zatim je kupila novu svilenu traku, tako dugačku da joj šarene pantljike poigravaju na vjetru; i naposljetku je sav šeširić ukrasila svježim đurđevcima. Za jedan dan! Tako ukrašavaju šeširiće samo mlade majke koje su djeca svoje djece...

Ubogo dijete, čije si ti i otkuda? - Na zemlji leži šeširić bez oblika, siromašan i zgažen. Bio je darovan; ali ruka koja ga je dala nije bila blaga; bacila je dar male vrijednosti kao đubre na smetljište; dijete ga je uzelo ponizno i postićeno i još je

poljubilo neblagodarnu ruku.

- Na traci ti se pozna, na istruhloj i uprljanoj traci, da nemaš majke, ubogo dijete!
Čije si i otkuda - kuda ćeš i kamo?...

Čini mi se da gledam pred sobom sva ta mlada lica, vesela i uplakana, rumena i bljedunjava, punačka i upala. Čini mi se da čujem glasove, dječije i vriskave, duboke i prerano dozrele, smijeh i plač. Zavjesa se polahko i tiho odmiče: prošlost, sadašnjost i budućnost, sve je kao u jednom trenutku preda mnom.

Nisu to više smiješni dječiji šeširići, istruhli, iznošeni, opaljeni, bez ukusa načičkani. Nisu to više djeca, koju je lud i nezgodan slučaj okupio u jednu gomilu. Živ život gleda na me onim istim očima koje me svuda prate i kojih sam se uvijek bojao. Prerana strast, prerana bolest i jad; očajanje srca koje još nije doraslo, a već je upoznalo užas radnog dana; briga i oprost u očima koje su vidjele decembar prije nego što su ugledale maj; veselje koje vrišti i igra pod vratima suza. Prijateljstvo, mržnja, ljubav, zavist, zloradost, zloba i blagost sama šarena vreva strasti, koja se pretura, gura i dahće, samu sebe grize, samu sebe ubija. Život kome sam u lice pogledao i koji sam sam proživio.

Djeca su se vratila iz šume, vrela i zadihana. Ja sam ušao u kapiju i bio sam umorniji od njih.

LISAC

Imali smo mladog lisca, pa je živio privezan samo nekoliko dana. U blizini njegova kafeza ležase veliko prazno bure. Jedno jutro dođoh da ga vidim: životinja je visila na svom lancu preko bureta, mrtva i ukočena. Popela se noću na bure, spustila se na drugu stranu i objesila. Rekoše da je to bio samo nesretan slučaj. Ja sam pak još uvijek ubijeden da je životinja sama dragovoljno završila život, jer otvorene oči, dva svijetla opala, nisu pokazivale ni najmanji strah ili bol, već samo divlje neprijateljstvo. Žalili smo za njim dugo i iskreno, ali izgleda mi čudno da se ni u meni, ni kod drugih nije probudilo ništa takvo što bi bilo nalik na osjećanje stida ili kajanja.

Malo zatim kupili smo drugog lisca, još mlađeg, jedva da mu biješe nekoliko sedmica. U naručju ga donio mlad momak. Životinjica biješe nemirna i silno plašljiva, pogled svijetložutih očiju pun čuđenja, ali kad bi mu iz dubokih jama munjevito sijevnulo, i za pola trenutka upro se u lice čovjeka, meni se činilo kako se u njemu, pored čuđenja, već budilo još nešto posve drukčije, dublje.

Za prvu noć smjestismo lisca u praznu odajicu pored moje sobe. Zgurio se u kutiju; iz tame sijahu njegove oči žarko, čiste kao u mačke. Noću me probudi oštar, ljutit, ispresijecan glas: "Kef, kef, kef- kef, kef..." U prvom trenutku, još u polusvijesti, pričinilo mi se da životinja laje sasvim pored moje postelje, da se prednjim nogama popela do pokrivača. A to kao da nije bio lisac, već neka sasvim druga, mnogo veća životinja, pola smiješna, pola odvratna, kao one što u snu straše čovjeka. Smrklo mi se pred očima. "Idi kud te noge nose... zar sam te ja osakatio?"... Zalaja po drugi put, snažnije i oštrije, i uzdahnuo sam umiren: "To je samo lisac!"... Ustadoh, pristupih vratima i tiho ih otvorih. Sve biješe tiho i mirno; iz ćoška blistahu dvije žute svjetlosti.

Drugog dana, pored plotu, postavili smo prostran kućerak za lisca. Privezamo ga na dug lanac, tako da bi se mogao šetati. Ali on se ne šetaše. Pokatkad bi mu kroz vratašca provirila čunasta, nježna njuškica, pa se skrivala brzo, čim bi se pojavio čovjek. Tek kasno uveče zatekoh ga napolju pored plotu, lanac zazveketa, nestade ga, i stisnu se u najdublji kut svog kućerka. Spazih da je razgrebao zemlju pored plotu. Ujutro donesoh mu u mlijeko udrobljenog hljeba, ali lisca niotkuda.

"Hej, lijo, lisičice!" Lanac biješe silno zategnut, pod duboko potkopanim plotom, vodio je pravo u vrt. "Hej, lijo!" Zgrabih za lanac, ali tada se zategnu još snažnije, tako da se kućerak pomaknu i poljulja, ma koliko da biješe težak. Kad potegnuh svom silom, pokaza se ispod plotu čunasta njuškica, držaše se nakrivo, dlaka mu oko ovratnika sva nakostriješena, oči su buljile nekako mutno, možda u otupljenom strahu ili otupjelom bijesu. Ispustih lanac i pođoh da vidim u vrt. Taman s one strane plotu lisac je u toku noći iskopao prostranu jamu, kako bi se u nju sav mogao sakriti. Biješe to, mislim, naporan posao.

Ubrzo smo ga počeli hraniti svježim krvavim mesom. Kad sam mu ga donosio, nije se više sakrivao u kućerak, već mi izlazio u susret i trzao se na lancu. Najprije bi zgrabio samo jedan komad, pobjegao u kućerak i na pragu bi se još obazreo da li gledam za njim. Taj pogled nije bio prijateljski, a kamoli zahvalan; u njemu nije bilo ni najmanje pasije čudi. Zatim bi se vratio još po drugi i po treći komad i pobjegao sa svakim ponaosob. Primao je, odista, iz ruke, ali halapljivo, bojažljivo i drsko ujedno - zvjerka koja uzima sama i ne voli poklone.

Kvočke i piliće služavka je tačno izbrojala. Jednog jutra, dok ih je hranila utvrdi da joj manjka najljepša grahorasta kokoš. Nestala je bez traga. Doviknu u trijemu, zatim se uputismo lisičijoj kolibi. Stajaše na pragu potpuno miran, gledaše nevino kao nikad, čini mi se čak da trepavicama lagahno treptaše, kao da ga svjetlost zasjenjuje. Pregledali smo unaokolo sve potanko oko njegove kolibe, ali nismo našli nikakvo kokošije perce, ni najmanje.

- Onako cijelu ipak je nije progutao... s kljunom i perjem.

Ali sumnja ostade, a iz sumnje porodi se i nepovjerenje.

Preselismo lisca u usamljen kraj, u zatišje pod verandom, gdje kokoške obično nisu zalazile. Tu u blizini bila je drvena koliba u kojoj smo imali pitome zečeve. Jednom sam izašao iz trijema na prag da bih pogledao kakvo će vrijeme. Pod verandom čuli su se tupi udarci, lupalo je u ravnomjernim razmacima, kao da bi neko, tamo negdje daleko, lupao čekićem o vrata ili o plot. Svom svojom divljom snagom lisac je dovukao svoju tešku kućericu do kućice kunića. Kad je izmjerio i utvrdio koje je drvo najtanje, čučnu, pope se prednjim dijelom tijela, i prvo njuškom, zaleti se u tanka vrata; zaleti se po drugi put, po treći. Vratašca pukoše, načini se uska pukotina.

- Hej, lijo!

Tek što se malo postrance obazreo, neprijateljski kao čovjek koga nametljiv stranac ometa u važnom poslu, provaljivao je dalje ravnomjerno, neumornom snagom.

Da vrata, na kraju-krajeva, ipak ne bi popustila i da se ne bi odista dočepao zečeva, opet smo ga premjestili iza plotu do vrata, a lanac smo mu za polovinu skratili. Osjeti da je osuđen u tješnji zatvor, zbog čega se njegov pogled izražavao još jače neprijateljstvo i mržnju prema čovjeku. Naročito mi čudno bijaše što više nije lajao, ni noću mu se glas ne bi čuo; šutio je tvrdoglavo, kao oni koji su nevino osuđeni, i koji su se uvjerali da im vika i larma ništa ne pomažu. Pokatkad nam je bio skoro sasvim tuđ; meni također, izgledalo mi da živi u drugom svijetu, meni neznanom, i kad bih ga upoznao, da bih pao ničice od iznenađenja i užasa.

Pored plotu sjedio je potpuno miran, kosmati rep bijaše položio na zemlju u krasnom luku. Kroz široku pukotinu, koju je sam bio iskopao i izgledao, buljaše dolje u vrt, u zelene livade pod njim, u nizini, u daleke šume, koje su čedesno bile ozarene

jutarnjim sunčanim zracima. U blizini lisca i njegove kućice kokoške su čeprkale po pijesku. On se nije obazirao na njih, ni okom nije trenuo; po svemu sudeći, izgledalo je da ih, u svom zanosu, nije ni zapazio. Lijepo dugonogo pilence, čeprkajući i ključajući, približi mu se. Lisac je razgledao po vrtu, po livadama i šumama. Ali munjevitom brzinom, brže od misli, lisac skoči i zgrabi ga. Nisam mogao ni da vidim kako se to zbilo, peije je lepršalo po vazduhu; pile nije imalo ni vremena ni prilike da krikne...

Nekoliko dana poslije krenuh na put. Kad sam se vratio, lisca više nije bilo, samo zaudaraše još po njemu. Pred mojom sobom na ćilimu ležala je ispunjena životinja nalik na lisca. Dlaka mu je bila zamršena, jako nakostriješena, mrtva; staklene oči buljile su tupo i glupo. Ubile su ga žene.

Za vrijeme ručka upitah:

- Zašto to učiniste... kako ste mogle to učiniti?

- Što nam je pilad krao!

A tog dana na ručku mi smo jeli - pržene piliće.

"DOMOVINO TI SI KAO ZDRAVLJE!"

Petnaest godina i više, Đuro nije vidio domovinu. Dječak, snažan i zdrav, željan posla i sreće, uputio se u svijet.

Posla je našao, sreće malo. Pleća su mu bila široka i nosio je teret koliki mu je Bog odredio.

Jedva što se osvrnuo lijevo, desno, našao je posla u novoj tvornici blizu velike varoši i ostao tamo petnaest i više godina. Ujutru, kad svanjiva, odlazio je u tvornicu, uveče, kad je padao suton, vraćao se iz tvornice; bijelog dana nije vidio. I uvijek kad se vraćao iz tvornice, njegovo je tijelo bilo za tri kapi krvi siromašnije; jednu su kap popili silni strojevi, druga se kap izgubila u crnoj prašini, treća se istopila u rakiji.

Jednom, kad je Đuro baš podigao ruku da rukavom skine znoj sa čela, strojevi su odjednom zaigrali pred njim kao da su oživjeli i on se sam okretao u krugu, i kad je kleknuo na zemlju, crna krv je procurila iz njegovih usta.

- Šta se desilo? - zapitao je drugara.

- Svršeno je prijatelju, sv ršeno! - odgovorio mu je drug.

- Ubrzo ćeš se, čini mi se, odmoriti?

- Šta kažeš - odmoriti?

- E, prijatelju, petnaest godina i svaki dan tri kapi, tri kapi krvi... nije šala! I ja ću poći tvojim putem, svi ćemo poći - što da plaćemo? Radio si, naradio se, sad umri!

- Ako moram umrijeti, pokorit ću se! - rekao je Đuro, otišao i više se nije vraćao u tvornicu.

Dok je radio, nije osjećao i nije ni pomislio kako mu ističe mlada snaga u sve tanjem mlazu iz tijela. Sad je besposlen sjedio na krevetu, a bio je zamoren i uvidio je da je ispijen i slabačak stranac. I postade mu teško na srcu.

- Vidi, Đuro! - razmišljao je. - Ovako si radio petnaest i više godina, nisi vidio bijelog dana, nisi uživao radosti; za tebe nije postojao praznik, iskopani grob bit će tvoj praznik i tvoj odmor!

Te večeri je čuo kako su iz daljine, iz domovine, zahučale šume.

- Pozdravljaju me u proljećnjem vihoru! - prostrujalo mu je sve do srca.

I smjesta je spremio zavežljaj i pošao na put. Dugačak je bio put, kroz tri su zemlje prolazili crni željeznički vagoni. Kad se zabijeljelo treće jutro, Đuro je naprtio

zavežljaj na ramena i izašao iz vagona.

Tek što se noga dotakla rođene zemlje, u njemu je uzavrelo i zaigralo kao mladi život.

- Petnaest i više godina nisu te vidjele moje oči, majko!... Pozdravljam te, široko polje, u opojnom mirisu... pozdravljam te, ponosna šumo, što pjevaš do neba... od srca te pozdravljam, rodno mjesto, što se bijeliš na zelenom brdu!

Gdje je bolest? Gdje umor? Vatra se vratila očima, snaga se pojavila u grudima.

"Blagosiljam te, zahvaljujem ti, domovino... ti roditeljko, samilosna preporoditeljko!"

Radosnim je koracima išao uzbrdo. Na uzbrdici mu silazio u susret susjed, mladić nekad, sad muškarac, brkat i mračan.

- He, Jovo! - uzviknu Đuro.

Susjed je šutio.

- Zar me ne poznaješ više! Ja sam Đuro!

- Đuro? Koji Đuro?

- Petnaest i više godina ima...

- Jeste, ti si, Đuro!... Mnogo si se izmijenio, bolestan si i mršav; rođena te majka ne bi prepoznala!

Žalost je legla Đuri na srce.

Ispod sela je sreo drugog susjeda; ni drugi susjed ga nije prepoznao.

- Onaj Đuro, kažeš? Zašto se vraćaš sad, Đuro, iz njemačkih krajeva?

- Da umrem u domovini.

- Jesi li mnogo zaradio tamo?

- Zaradio sam bolest.

- Baš dovoljno za smrt... Kako ćeš živjeti kad nemaš ni kuće, ni zemlje, a još malo pa nećeš imati ni ruku?

Đuro je oborio glavu.

- E, a kako?...

- Njemačkoj si zemlji dao život, domu si donio smrt, Đuro!

Đuro je tužan produžio.

- Kuda ću? - razmišljao je. - Ići ću u šumu, među tuđince i rakijaše... sam tuđinac u domovini i skrvnilac njezin!

Susreo je trećeg susjeda i oborio glavu pred njim, još prije nego što ga je ovaj oslovio.

- Kuda sad, Đuro? - zapita susjed... - Siroti smo i teško je izdržati čovjeka koji je u tuđoj zemlji istrošio mladost.

- Ići ću u šumu!

- Zašto u šumu? Pazi ga, jedva stojiš preda mnom - kakav si! Ne, nećeš u šumu, ni u polje nećeš, već na toplu slamu!

Đuri se učini da nosi kamen na leđima. Bio je zamoren i sjeo pored drumca, na zavežljaj, da se odmori.

Sa puta je podigao grudicu zemlje, pa je dlanom milovao, kao djetetu obraze.

- Zemljice, majko!...

Suza se skotrljala na grudicu! Đurino je lice bilo uvehlo i kao u mrtvacu, kao lice starca što sjedi pored rake koja je za njega iskopana.

Dugo se odmarao Đuro i kad je podigao glavu, pred njim su stajali susjedi.

- Ovamo, Đuro! Nećemo ti uskratiti toplu slamu, ni hljeb, i nećemo ti prebaciti, Đuro, što ne žanješ gdje si sijao... Pozdravljamo te!

Đuro se podigao.

- Ljudi Božiji, braćo, domovinu sam imao i zdravlje. Sad, kad sam obadvoje izgubio, otvoriše mi se oči i vidješe da sam imao i zdravlje i domovinu... Pokažite mi, braćo, gdje se nalazi raka, za mene iskopana!

Bio je umoran, legao u štalicu, na toplu slamu, zaspao i nije se više probudio...

LIJEPA NAŠA DOMOVINO

Prije nekoliko dana vidio sam na ulici odred pješaka, marširali su ka željezničkoj stranici. Kiša je pljuštala; čizme su im upadale duboko u mokro blato, koje ih je prskalo do koljena. Nije više bilo rano, možda je bilo već devet sati prije podne, ali dan bijaše nalik na mrak, potpuno siv i hladan.

Vojnici su marširali sami, sa obje strane kolone koračali su - trop, trop, trop - muškarci, žene, djeca. Sa njih je curilo kao da iz dronjaka cijediš vodu; blato prskaše djecu do pojasa i po licu. Ču se ženski vapaj, dijete zajeca - ali kiša je lila dalje, blato prskalo dalje, kolona koračaše dalje, trop, trop, trop.

Vidio sam vojnika, visokog, snažnog čovjeka. Njegova leđa bila su malko pognuta, ona leđa koja su već nosila po devet puta teže terete nego vojnički telećak. Njegove ruke bijahu crne i teške, možda je bio kovač. Pored njega je koračala žurnim, sitnim koracima žena koje je bila za glavu niža od njega, dopirala mu jedva do ramena. Za ruku je vukla malog dječaka, koji je s mukom i plačući trčao za njima i neprestano zaostajao.

Muž se iskosa osvrnu i odmah odvрати svoj pogled.

- Vрати se!

Žena, zgrabivši ga za rukav, uzviknu:

- Ne ja... ti se vrati!

On pogleda u zemlju - bijaše blijed.

- Ta primat ćeš šezdeset i osam para na dan, a Francek... Francek... Francek trideset i četiri...

Ona zaplaka naglas, povuče za sobom dijete, tako da se spotaklo i palo koljenima u blato.

- I to da uzmu... i te Judine pare...

Vidio sam vojnika, čovjeka na čijem se ostarjelom licu poznavalo da je dugo godina sjedio u radionici; takvi ljudi ostare prije nego što su bili mladi. Išao je onim mirnim, teškim korakom kao što je jutrom u sedam sati koračao u fabriku, možda je čak i zaboravio da na leđima nosi telećak. Uza nj prionu, i pod pazuhom držaše ga objema rukama star, suhonjav čovjek, koji se trudio koračati vojnički. Govorio je brzo i veselo, a iz očiju mu neprestano teklo niz oba obraza.

- Ta i ja sam također, Jane, prije trideset godina... o, krepki smo momci bili... klikitali smo, kažem... Jane i ja također... o, Jane moj - Jane, Janjeku!

Kao da bi ga nožem udario, tako iz njegovog grla izletje krik.

- Oče... ta primat ćeš šezdeset i osam para na dan i poviše još...

Ali otac ga pogleda očima koje su bile potpuno zakrvavljene.

- Jane...

Vidio sam vojnika, vrlo zdepastog, plećatog čovjeka, po opaljenom licu poznavalo se da je navikao na sunce, i buru, i na svako zlo. Bit će da je iz okoline, seljački sin. Pored njega postarija žena, smežurana, zemljana lica, i po njenoj haljini, do pojasa ukaljanjoj, i po šarenoj mahrami na glavi, vidjelo se da je seljanka.

- A sad je već vrijeme, majko. Vratite se kući i zbogom!

Šutila je i zagledala se u njega kao da ga vidi prvi i posljednji put. Sa mahrame joj je curila kišnica niz obraze i po kosi koja joj se lijepila po čelu.

- Vratite se, majko, daleko vam je do kuće... ta primat ćete šezdeset i osam para na dan...

Pod smežuranim usnama zadrhta njena uska brada i ja nisam znao da li je kišnica ili su suze bile ono što je bez prestanka teklo niz uvehle obraze i kapalo po grudima.

Vidjeh je još jednom - pred stanicom. Tu, pred ogradom, bili su postavili stražu, zabraniše pristup pratiocima. I svi su stajali uz ogradu, u dugom redu: muškarci, žene, djeca. Preko prostranog staničnog dvorišta marširala je kolona... trop, trop, trop... Nad gomilom se iznenada diže šarena mahrama seljankina - koštunjave, stare ruke čudnom nekom snagom obuhvatiše ogradu, podigoše tijelo.

- Jao meni!...

Kolona nestade iza sive zgrade.

- Kuda idete, momci - kuda vas vodi put?

Neki stranac me pogleda crvenim očima, upaljenim od pritajenih suza, i zasmija mi se u lice.

- Na branik domovine, gospodine - na branik domovine.

Slušao sam tih dana govor nekog ugojenog gospodina. Govor bijaše dug, a meni se činilo da čujem samo jedinu riječ: "Domovina, domovina, domovina..."

"Lijepa naša domovina... čast i dobro naše domovine., sve za domovinu... krv do posljednje kapi za domovinu... u boj za domovinu..."

Kad je završio, i umorio se, upitah susjeda:

- Ko je taj uvaženi i debeli gospodin?

Susjed se nasmije i odgovori

- Tri kuće ima u varoši, a izvan varoši također lijep komad domovine; a sinovi su mu tako obezbijedeni da neće marširati.

- A reče: "Sve za domovinu!"

- Ta on nije mislio na svoje bogatstvo!

- A reče: "Krv za domovinu!"

- Da, ali nije mislio - svoju krv!...

Da pođem i zapitam one koji su marširali po blatu, one koji su nosili telećake i one koji su ih ispraćali:

- Gdje je vaša domovina?

A oni će odgovoriti redom:

- Lani je njemačka zemlja pila moju krv, naplaćivala mi danak, ljetos pije i naplaćuje austrijska zemlja: iduće godine, možda, služit ću Americi. Moj put vodi tamo gdje naređuju oni koji imaju domovinu i vlast. Od fabrike do fabrike, iz rudnika u rudnik, sa polja u varoš, iz zemlje u zemlju; i nikad ne pitaju: gdje je tvoja domovina? Pitaju samo: koliko vrijedi tvoj rad, koliko krvi još ima u tvojim žilama? Kad krvi više nema, naređuju: Idi! Putuj i traži svoju domovinu - potraži je pored puta u jarku! Ili, kad im padne na um, objese mi telećak na pleća i naređuju: Požuri, umri za našu domovinu! Jer njihova je domovina i njihova vlast! Ja šijem i žanjem, branim kuću i polje; ali moja nije ni sjetva, ni žetva, ni kuća, ni polje. Ti si pitao, ti nam kaži: gdje je naša domovina?

Tako će da odgovore svi oni koji su marširali po kaljavom putu.

Uredu stvar, pa zapjevajmo:

"Lijepa naša domovino..."

Ja, braćo, znam za domovinu, i mi svi je slutimo. Ono što su nam oteli, ono za što su nas varali i prevarili, vratit će nam se i stotrukim kamatama isplatiti! Naša domovina je borba i budućnost. Za tu domovinu vrijedno je dati najplemenitiju krv i najbolji život. Iz muke, trpljenja i ropstva nebrojenih miliona izrast će naša domovina: sva ta lijepa zemlja sa svim svojim neizmjernim bogatstvom. Tada će ostati još samo gorko i ružno sjećanje na tu gospodarsku domovinu, sazdanu na ropstvu, krvlju i suzama gnojenu, sramotu čovječanstva, podsmijeh pravde...

Drugačiju melodiju dobit će tada pjesma o "lijepoj našoj domovini!"

BILJEŠKA O PISCU

Ivan Cankar je rođen 1876. godine u Vrhniki. Osnovnu školu je završio u mjestu rođenja. Već kao đak nižih razreda srednje škole zajedno s drugovima pisao je Literarnu knjigu i sarađivao u srednjoškolskom udruženju "Sloga". Poslije završene mature, upisao se u Beču na građevinski odsjek tehnike, ali se već poslije jednog mjeseca prepisao na romanistiku i slavistiku.

U Beču je živio više od deset godina i bavio se literarnim radom. Jedno vrijeme se angažovao u politici i na listi socijaldemokratske stranke kandidovao se na izborima za državni sabor.

Uporedo s poezijom (zbirka pjesma *Erotika*) objavio je prozu, crtice (*Vinjete*), potom su jedna za drugom objavljene njegove knjige: zbirke crtica i novela pod naslovom *Knjiga za lakomislene ljude, U zoru*, a zatim poduža pripovijest *Tuđinci*, roman *Na klancu*, pripovijetka *Dom Marije Pomoćnice*. U najplodnijem književnom razdoblju objavio je roman *Martin Kačur* i najpoznatiju pripovijetku *Sluga Jernej i njegovo pravo*. Objavio je još knjigu crtica *Slike iz snova*, te drame: *Romantičke duše, Za dobro naroda, Kralj Betajnové, Sablazan u Dolini Šentflorjanskoj, Lepa Vida* i *Sluge*.

Bio je jedan od najznačajnijih slovenačkih pisaca. Njegovo je djelo imalo velikog odjeka u svim našim književnostima, a posebno djela socijalne sadržine. Prikazao je društveni život u Sloveniji početkom dvadesetog vijeka sa svim mijenama i društvenim problemima koje je novo vrijeme donijelo.

Umro je u Ljubljani 1918.

M. I.